

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA BIBLIOTEKARSTVO, INFORMACIJSKO ZNANOST IN KNJIGARSTVO

Katarina BERCE

Slovenske društvene knjižnice na prelomu stoletja: 1890–1914

Magistrsko delo

Mentorica: dr. Eva Kodrič-Dačić

Študijski program: Založniške študije

Ljubljana, 2019

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Katarina Berce

Naslov: Slovenske društvene knjižnice na prelomu stoletja: 1890–1914

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Magistrski program Založniške študije

Št. listov: 58

Št. bibliografskih opomb: 49

Mentorica: dr. Eva Kodrič-Dačić

UDK: 026/027:061.2(497.12)"1890/1914"(043.2)

Ključne besede: društvene knjižnice, prelom stoletja, 1890–1914, društveno življenje, društva, liberalni tabor, klerikalni tabor

Izvleček

Knjižnice, ki so jih na prelomu stoletja vodila in ustanovila različna društva, imajo velik pomen za zgodovino našega knjižničarstva, saj je veliko teh knjižnic kasneje preraslo v današnje splošne knjižnice. V nalogi sem poskušala predstaviti te knjižnice in vsebino njihovih fondov ter povezati to vsebino z mnenji o knjižnicah, ki so jih imeli njihovi ustanovitelji. Za potrebe zastavljenih ciljev sem pregledala literaturo, ki govori o društvenih knjižnicah na prelomu stoletja, prav tako pa sem pod drobnogled vzela tri take knjižnice, ki so delovale v tem obdobju – Knjižnico Narodne čitalnice v Škofji Loki, Simon Gregorčičevo javno ljudsko knjižnico v Ljubljani in Javno ljudsko knjižnico Gospodarskega naprednega društva za šentjakijski okraj v Ljubljani, kar pomeni, da sem pregledala njihove kataloge in jih primerjala tako med seboj kot s priporočilnima seznamoma literature, ki sta ju sestavili takrat prevladujoči politični strani: liberalno in klerikalno usmerjena. Raziskava je pokazala, da so imele velik vpliv pri ustanavljanju društvenih knjižnic čitalnice, čeprav te niso bile edina društva, ki so ustanovljala knjižnice. Knjižnice so bile v veliki večini naročene na knjige Mohorjeve družbe in Slovenske matice, pomembne pa so bile tudi zbirke periodike v teh knjižnicah. Ob primerjavi s priporočilnima seznamoma ni bilo ugotovljenih veliko razlik med knjižnicami v izbiranju knjig z enega ali drugega seznama.

Prevod v angleščino

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Library and Information Science and Book Studies, Master's Study Programme Publishing studies field

Title: Libraries of Slovenian Societies at the Turn of the Century: 1890 – 1914

Key words: Societal libraries, turn of the century, 1890 – 1914, societal life, societies, liberal view politics, clerical view politics

Abstract:

Libraries founded and lead by the societies at the turn of the century are greatly meaningful for our librarianship as many of them grew into public libraries of today. In my master's degree thesis I tried to present these libraries and the content of their collections as well as link that with the view of the libraries their founders had. To reach those goals I studied the literature on societal libraries at the turn of the century, as well as scrutinised three such libraries that functioned in that time period. Those libraries were the following: The Library of the National »Reading Room« in Škofja Loka (Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki), Simon Gregorčič's Public People's Library in Ljubljana (Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica v Ljubljani), and The Public People's Library of the Economic and Progress Society fort Šentjakob District of Ljubljana (Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani). I examined their catalogues and compared them among themselves as well as with the lists of the proposed literature compiled by the two leading political options in that time: the liberal orientated and the clerical orientated one. Research showed that so called »reading rooms« had great influence when it came to founding libraries although they were not the only type of societies that founded libraries. Many libraries subscribed to books published by Mohorjeva družba and Slovenska Matica, although collections periodicals in these libraries were also important. No significant differences in selecting books were found when it comes to comparing the content of the catalogues with the lists of proposed literature.

KAZALO

1 UVOD	7
2 PREGLED DOSEDANJIH OBJAV	9
3 METODOLOGIJA	10
4 SPLOŠNI PREGLED DRUŠTVENIH KNJIŽNIC NA PRELOMU STOLETJA	12
4.1 ZGODOVINSKI PREGLED DRUŠTVENEGA DOGAJANJA OB PRELOMU STOLETJA.....	12
4.2 DRUŠTVENE KNJIŽNICE V 2. POLOVICI 19. STOL.	15
4.3 DRUŠTVENE KNJIŽNICE NA PRELOMU STOLETJA (1890–1914)	16
4.3.1 Knjižnica Narodne čitalnice v Ljubljani	17
4.3.2 Slovanska knjižnica in Ljudska knjižnica.....	18
4.3.3 Knjižnica Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko v Mariboru	19
4.3.4 Knjižnica Narodne čitalnice v Novem mestu	19
4.3.5 Knjižnica Slovenske čitalnice v Ajdovščini	21
4.3.6 Knjižnica Celjske čitalnice	21
4.4 ODNOS DRUŠTEV DO USTANAVLJANJA KNJIŽNIC	22
5 PRIMERJAVA TREH IZBRANIH DRUŠTVENIH KNJIŽNIC	28
5.1 Narodna čitalnica v Škofji Loki in njena knjižnica	28
5.2 Akademija in Simon Gregorčičeva javna Ljudska knjižnica.....	31
5.3 Gospodarsko napredno društvo za šentjakobski okraj v Ljubljani in njegova knjižnica	32
5.4 PRIMERJAVA KNJIŽNIČNIH ZBIRK IZBRANIH KNJIŽNIC	34
5.4.1 Podrobna razlaga metodologije	34
5.4.2 Pregled katalogov društvenih knjižnic.....	35
5.4.3 Primerjava s priporočilnima seznamoma.....	40
5.5 ANALIZA PRIMERJAVE FONDOV KNJIŽNIC	41
6 RAZPRAVA.....	46

7 ZAKLJUČEK	50
8 POVZETEK.....	52
9 VIRI	54

Zahvala

Moja naloga ne bi nastala brez pomoči moje mentorice in knjižničarjev v NUK-u in OHK-ju, zato se jim iskreno zahvaljujem za pomoč.

1 UVOD

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje se je med narodi v Avstro-ogrski monarhiji ponovno začela buditi narodna zavest. Pri Slovencih se je ta kazala tudi v ustanavljanju in večji dejavnosti društev, ki so (med drugim) ustanavljala knjižnice. Namen tovrstnih društev in njihovih knjižnic je bil predvsem širiti omiko med slovenskim ljudstvom in mu približati knjigo.

Za društva na našem območju je pomembno revolucionarno leto 1848. Takrat sta se med Slovenci izoblikovali dve politični struji: liberalna in konservativna.¹ Pripadniki obeh strani so bili sprva povezani v skupnih društvih (veljala je politika slogaštva); niso ustanavljali ločenih društev za pripadnike različnih političnih strani (Zupančič et al., 1989). Tako je bilo do prvega slovenskega katoliškega shoda leta 1892, po tem shodu »si je skušala vsaka stranka ustvariti svojo lastno organizacijo in tudi dotlej skupna društva so začela polagoma prehajati pod vpliv te ali one politične stranke« (Erjavec, 1928b). Nekatera društva so imela v svojih programih delovanja² navedeno tudi vzpostavljanje knjižnic.

Ko govorimo o društvenih knjižnicah na prelomu stoletja, govorimo predvsem o čitalniških knjižnicah – bodisi tistih, ki so ostale iz sredine 19. stol. in jim je uspelo uspešno delovati do preloma stoletja (in dalj), bodisi takih, ki so jih društva ustanovila na prelomu stoletja. Čitalnice so bile pomemben del političnega življenja ob koncu 19. stol.; nekatere so imele tudi svoje knjižnice. Poleg farnih knjižnic,³ o katerih nimamo veliko podatkov, so bile čitalniške knjižnice najpomembnejši viri čtiva za navadnega posameznika. Knjižnice čitalnic v tem obdobju imajo velik pomen za slovensko knjižničarstvo, saj jih je veliko kasneje preraslo v ljudske in nato v splošne knjižnice (Gerlanc, 1955).

Na prelomu stoletja je v ospredje stopil tudi ljudskoprosvetni vidik; tako liberalni kot klerikalni tabor sta si prizadevala za izobrazbo ljudstva. Liberalni tabor je za potrebe svojega ljudsko-prosvetnega dela uporabljal svoje čitalnice, klerikalni pa že omenjene farne knjižnice, poleg njih pa tudi bralna društva.

---

¹ Liberalna struja je bila iniciativna v nacionalnih vprašanjih, konservativna pa je uspevala pri uveljavljanju svojih svetovnonazorskih pogledov (Zupančič et al., 1989).

² Društva so morala, da bi pridobila dovoljenje za delovanje, v prijavi navesti tudi dejavnosti, s katerimi so se nameravala ukvarjati (Zupančič et al., 1989).

³ Gre za knjižnice, ki so jih svojim faranom dajali na voljo duhovniki. Običajno so zamrle s smrtjo ali premestitvijo ustanovitelja.

Med prvo svetovno vojno je veliko knjižnic prenehalo delovati. Knjige čitalniških knjižnic je v nekaterih primerih zahtevala vojska za vojaške knjižnice, nekatere knjižnice so zaplenile oblasti (Gerlanc, 1955).

V svoji nalogi sem predstavila društvene knjižnice na prelomu stoletja na območju današnje Slovenije, prav tako pa odgovorila na naslednji raziskovalni vprašnji:

- Kakšne so značilnosti knjižničnih fondov društvenih knjižnic?
- Kakšen odnos so imela društva do svojih knjižnic in kako so se njihove dejavnosti in nazori kazali v nabavni politiki društvene knjižnice?

V ta namen sem pregledala literaturo, ki govori o društvenih knjižnicah na prelomu stoletja, nato pa sem pod drobnogled vzela tri knjižnice, ki so delovale na prelomu stoletja, ter pregledala njihovo zgodovino in kataloge. Te knjižnice so Ljudska knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki, Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica v Ljubljani in Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani.⁴

Kataloge teh knjižnic sem primerjala med seboj in s priporočilnima seznamoma (literarnih) del za knjižnice iz preloma stoletja. Priporočilna seznama sta Snujmo ljudske knjižnice! Navod⁵ za ustanavljanje ljudskih knjižnic in poslovanje knjižničarja ter seznam za knjižnice porabnih knjig (1908), ki predstavlja želje liberalno usmerjenih posameznikov, in Knjige za slovensko ljudstvo (1907), ki podaja želje klerikalno usmerjenih posameznikov.

---

⁴ Imena teh knjižnic se v teku njihovega obstoja nekoliko spreminjajo, v tej nalogi pa se držim imen, kot so bila podana na katalogih njihovih fondov, ki jih obravnavam.

⁵ Tu ne gre za napako, »Navod ...« je formalni podnaslov priporočilnega seznama.

2 PREGLED DOSEDANJIH OBJAV

Za začetek splošnega pregleda zgodovine društvenih knjižnic sem se oprla na Pirjevca (1940), ki v svojem delu posveča poglavje zgodovini društvenih knjižnic. V tem poglavju opisuje začetek društvenih knjižnic pri nas (ki se je zgodil po revoluciji 1848) in kakšne so bile značilnosti društvenih knjižnic v različnih obdobjih njihovega razvoja.

Erjavec v svojem delu Naše društveno življenje (1928b) na kratko opiše zgodovino društvenega življenja na Slovenskem. Pomembno je tudi njegovo delo Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem (1928a), ki je pomembna zaradi perspektive klerikalno usmerjenega tabora na društveno življenje in društvene knjižnice.

Pri opisu pomembnih društev na prelomu stoletja sem si v veliki meri pomagala s spletom. Poiskala sem strani še obstoječih društev (npr. Mohorjeva družba) ali strani, ki govorijo o dotičnih društvih (npr. strani, ki govorijo o Družbi sv. Cirila in Metoda ali o Sokolu).

Pri opisovanju zgodovine pomembnih društvenih knjižnic so veliko informacij dale publikacije, ki so jih dotične knjižnice izdale ob praznovanju svojih obletnic – v tovrstnih publikacijah je velikokrat opisana tudi zgodovina posamezne knjižnice. Pri raziskovanju knjižnic v Mariboru so mi bile v veliko oporo raziskave, ki jih je opravil Hartman.

Veliko koristnih podatkov o zgodovini društev in njihovih knjižnic sem našla tudi v člankih – tako strokovnih člankih kot časniških člankih s preloma stoletja.

Da bi opravila primerjave med katalogi in priporočilnimi seznamami, ki sem jih načrtovala, sem uporabila kataloge izbranih knjižnic: Imenik knjig ljudske knjižnice »Narodne čitalnice« v Škofji Loki (1908), Seznam knjig Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice (1909) in Imenik knjig javne ljudske knjižnice Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj (1914), poleg njiju pa še omenjena seznama Snujmo ljudske knjižnice in Knjige za Slovensko ljudstvo.

3 METODOLOGIJA

Ker naloga govori o družtvih, je treba pojasniti, kako bom v tej nalogi razumela pojem društva. Enciklopedija Slovenije (1988) podaja naslednjo definicijo društva: »organizirana skupina ljudi, ki ima skupne cilje in deluje po določenih pravilih. Bistvena elementa za obstoj d. sta prostovoljni pristop in trajnost članstva. Prostovoljni pristanek na društvena pravila in društvene norme zavezuje članstvo na podreitev društvenemu vodstvu in prevzemanje obveznosti društvenega dela pri izvajanju in izvrševanju društvenega programa.« Taka združenja, ki so se v obdobju 1890–1914 (v nadaljevanju prelom stoletja) ukvarjala z ustanavljanjem in upravljanjem knjižnic (poleg ostalih dejavnosti), so tista, ki so bila zanimiva za mojo nalogo. Sem se uvrščajo predvsem čitalnice in prosvetna ter bralna društva, pa tudi politične stranke (tudi slednje so društva). Nalogo sem začela s pregledom literature o zgoraj opisanih združenjih.

Poudariti velja, da se celotna naloga osredotoča le na slovenske društvene knjižnice na ozemlju današnje Slovenije, in ne na »nemške«. Obstajala so namreč tudi društva, ki so jih ustanovili nemško govoreči prebivalci današnjega ozemlja Slovenije. V teh družtvih je bil običajen jezik sporazumevanja nemščina.⁶

Naloga je sestavljena iz dveh delov. Prvi del naloge prinaša splošni pregled društvenih knjižnic na prelomu stoletja in ga začnem z zgodovinskim pregledom društvenega življenja pri nas v tem obdobju. Pri tem so v središču društva, ki so ustanavljala knjižnice. Ta razdelek vsebuje opis razmer društvenega življenja na prelomu stoletja ter kratko zgodovino, kako je do teh razmer prišlo. Dodan je tudi pregled pomembnejših društev, ki so delovala v tem obdobju.

Temu poglavju sledi pregled splošne zgodovine društvenih knjižnic pri nas od 2. polovice 19. stol. do konca prve svetovne vojne.

Sledi poglavje z opisom nekaterih društvenih knjižnic, ki so delovale pri nas na prelomu stoletja.

Ker se eno od mojih raziskovalnih vprašanj nanaša tudi na odnos, ki so ga imela društva do svojih knjižnic, je vključeno posebno poglavje, ki raziskuje to tematiko.

V drugem delu naloge so predstavljene tri knjižnice, ki so bile zaradi svojih lastnosti izbrane za obravnavo v tej nalogi: Ljudska knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki, Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica in Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega

---

⁶ Seveda so se v taka društva vključevali tudi Slovenci.

društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani. Te knjižnice so delovale v obdobju od leta 1890 do 1914, poleg tega pa so jih ustanovila društva.

Ljudska knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki predstavlja čitalniško knjižnico, ki je bila ustanovljena že v 60. letih 19. stoletja (takrat je še veljala politika slogaštva), Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica (eno od njenih ustanovnih društev je bila Akademija, ki je vztrajala pri politični nevtralnosti, čeprav je imela tesno povezavo z liberalnim taborom) in Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani pa predstavljata knjižnici, ki sta bili ustanovljeni na prelomu stoletja.

Za vsako od knjižnic bom opisala društvo, ki jo je ustanovilo (če to društvo ne bo opisano na seznamu društev iz prvega dela), nato pa sledi opis zgodovine knjižnice.

Sledi poglavje, v katerem sem poiskala odgovore na raziskovalni vprašanji, ki sem si ju zastavila v uvodu. Odgovori na zastavljeni vprašanji so pridobljeni s pregledom katalogov posamezne obravnavane knjižnice, čemur je sledila tudi primerjava katalogov tako s priporočilnimi seznamami liberalnega kot tudi klerikalnega tabora. Podroben opis postopka primerjav bo naveden pred analizo katalogov društvenih knjižnic.

4 SPLOŠNI PREGLED DRUŠTVENIH KNJIŽNIC NA PRELOMU STOLETJA

4.1 ZGODOVINSKI PREGLED DRUŠTVENEGA DOGAJANJA OB PRELOMU STOLETJA

Erjavec (1928b), ki opisuje zgodovino društvenega življenja na Slovenskem, pravi, da so bile pri nas čitalnice prva oblika društvenega življenja (če izvzamemo starejše nabožne organizacije). Kmalu po čitalnicah (ki so se najbolj številčno razvijale v 60. letih 19. stol.) so se razvila tudi druga društva, med njimi prva politična društva.

Erjavec (1928b) kot vzrok za zamiranje društvenega življenja v 70. letih 19. stoletja navaja slogaštvo⁷ med liberalnim in klerikalnim taborom. Slogaštva je bilo konec s 1. slovenskim katoliškim shodom (leta 1892).

V obdobju 1896–1907 so se razvile prve slovenske politične stranke (Zupančič et al., 1989). Erjavec (1928b) nam poda tudi kratek pregled političnih strank na prelomu stoletja. Pomembni liberalno usmerjeni stranki sta bili Narodno napredna stranka⁸ in Jugoslovanska socialno demokratska stranka. Pomembna klerikalno usmerjena stranka pa je bila Katoliško-narodna stranka (kasneje se je preimenovala v Slovensko ljudsko stranko).

Med društvi, ki so bila pomembna za slovensko prosveto in kulturni razvoj, vendar ustanavljanje knjižnic ni (nujno) predstavljalo njihove naloge, sem v literaturi zasledila naslednja društva:

Slovenska matica je bila ustanovljena 1864 na pobudo narodno zavednih Mariborčanov. Njen namen je bil izdajanje strokovne literature v slovenskem jeziku. Še danes deluje kot znanstvena in kulturna ustanova, pa tudi založba, ki skrbi za izdajanje kvalitetnih izvirnih del in prevodov humanistike, družboslovja, naravoslovja, medicine in tehnike (Slovenska, b.d.).

Čeprav so bili glede na uporabljene vire klerikalno usmerjeni politiki naklonjeni delu Slovenske matice in so ga prepoznavali kot pomembno, je bila Slovenska matica bolj naklonjena liberalno usmerjeni politiki (N. Urbanc, 1999).

Za zgodovino društvenega življenja na prelomu stoletja je Slovenska matica pomembna kot založba strokovnih del, na njene knjige pa je bilo naročenih veliko čitalnic (Pirjevec, 1940).

---

⁷ Slogaštvo pomeni, da sta oba tabora poskušala delovati složno.

⁸ Pod njen vpliv sta prišli društvi Družba sv. Cirila in Metoda in Sokol.

Družba sv. Cirila in Metoda se je borila proti potujčevanju, ki so ga izvajala nemška in italijanska društva. Ustanovljena je bila leta 1885. Družba je delovala v krajih, kjer avstrijske oblasti kljub zadostnemu številu slovenskih otrok niso dovolile slovenskega učnega jezika v javnih šolah. Ustanavljala je zasebne vrtce in osnovne šole. Delovala je na območju Kranjske, Primorja, Koroške in Štajerske. Večja mesta, kjer je družba delovala, so Gradec, Leoben in Dunaj; imela je tudi podružnice med slovenskimi izseljenci v Ameriki. Po prvi svetovni vojni je izgubila zavode in podružnice na Tržaškem in Koroškem (zaradi razkosanja slovenskega ozemlja), po drugi svetovni vojni pa je njeno delovanje zamrlo (Družba svetega Cirila in Metoda, 2017; Družba svetega Cirila in metoda (CMD), b.d.).

Ob ustanovitvi je bila Družba sv. Cirila in Metoda glede politične strani neopredeljena, ob različnih sporih med liberalno in klerikalno usmerjenimi politikami pa so 1907 zmagali liberalci (Vovko, 1994).

Dejavnosti družbe so zajemale: ustanavljanje šol in dajanje denarne podpore šolam ter oskrba teh s knjigami in učili, denarna pomoč drugim narodnoobrambnim organizacijam in posameznikom – učiteljem in študentom (Družba svetega Cirila in Metoda, 2017; Družba svetega Cirila in metoda (CMD), b.d.). S temi dejavnostmi je družba pomagala omejiti ponemčevanje, ki je bilo na prelomu stoletja zelo močno.

Mohorjeva družba je bila osnovana kot društvo. Leta 1851 sta jo s sodelavci ustanovila Anton Janežič in Andrej Einspieler. Njen namen je bil izdajati knjige v slovenskem jeziku in dostop do knjig omogočiti vsej populaciji. Je hkrati naša najstarejša in najdlje delujoča založba.

Na katoliško naravnost družbe opozarja že njeno ime, saj je sv. Mohor veljal za prvega oznanjevalca krščanstva na slovenskem ozemlju (Celjska, b.d.).

Mohorjeva družba ima velik kulturni pomen za slovenstvo. S knjigami je preskrbela tudi tiste, ki niso bili iz premožnih družin ali niso živeli v kulturnih središčih (Gabrič, 2011). Navsezadnje velja omeniti, da je bilo tudi na njene knjige naročenih veliko čitalnic (Pirjevec, 1940).

Slovensko krščansko socialno zvezo (v nadaljevanju **SKSZ**) je leta 1897 ustanovil Janez Evangelist Krek; imela je nalogo ustanavljati, združevati in izpopolnjevati katoliška nepolitična društva med Slovenci. Leta 1897, kmalu po ustanovitvi, je SKSZ osnovala čitalnico in knjižnico (Erjavec, 1928a). Kot krovna organizacija je dajala knjižničarjem knjižnic vanjo včlanjenih društev najnujnejša navodila za njihovo delo.

Pirjevec (1940) poroča, da je imela SKSZ leta 1903 106 izobraževalnih društev, med njimi pa je imela 21 društev, ki niso imela knjižnice; osem društev ni poslalo poročila, tako da je število znanih knjižnic vsaj 77. Do leta 1912 je premogla 77.819 knjig; prevladovale so majhne knjižnice z nekaj sto knjigami (tiste, ki so jih imele 300 ali 400, so bile razmeroma dobro založene). Pirjevec (1940) poroča tudi, da je vodstvu SKSZ leta 1912 od 646 včlanjenih društev 476 društev poslalo poročilo o svoji dejavnosti (ostala pa le pomanjkljive podatke ali sploh nobenih). Knjig v vseh knjižnicah, ki so jih vodila društva, je bilo 102.619.

Leta 1914 so v SKSZ včlanjena ljubljanska društva sklenila svoje knjižnice združiti v ljudsko osrednjo knjižnico, ki bi postala matica slovenskega knjižničarstva, vendar se to ni uresničilo (Erjavec, 1928a). Gabrič (2011) dodaja, da bi iz te knjižnice izhajala navodila za delovanje drugih knjižnic zveze. Prva svetovna vojna je razredčila članstvo v združenju (leta 1922 je bilo včlanjenih le še 272 društev, ki so imela v svojih knjižnicah 65.300 knjig) (Pirjevec, 1940; Erjavec, 1928a). Zveza deluje še danes pod imenom Slovenska prosvetna zveza. SKSZ je pomembna zaradi svojega dela na področju ustanavljanja knjižnic in ljudske prosvete.

Sokol: Kratek pregled zgodovine sokolskih društev podaja prispevek Naša (2016). Leta 1863 je bilo v Ljubljani ustanovljeno društvo Južni sokol. Ideja društvene telovadbe se je povezala s slovenskim nacionalizmom in tako so se po vsem slovenskem etničnem ozemlju začela razvijati telovadna društva, ki so si naredila ime Sokol. Leta 1905 so se ta društva povezala v Slovensko sokolsko zvezo.

Pavlin (2014) predstavlja filozofijo, ki jo je gojilo sokolstvo. Ukvarjanje s telovadbo je namenjeno krepitvi telesa in duha, saj preživijo le krepki narodi, od tod tudi povezava z narodno zavestjo. Pripadnike naroda je treba vzgajati v tem duhu, zato društvena telovadba. Sokolstvo ni bilo dejavno le na področju telovadbe, ampak tudi na področju izobraževanja in usposabljanja.

V okviru svojega delovanja na področju izobraževanja je Sokol med drugim pomagal društvom pri njihovem ustanavljanju čitalnic in njihovih knjižnic. Pri ustanovitvi knjižnice so pomagali npr. čitalnici v Vrhniki (Zgodovina, b.d.), ustanovili so Javno knjižnico Sokolskega društva v Novem mestu (Začetki, 2016) in v tej nalogi obravnavanemu društvu Akademija, ki je ustanovilo Simon Gregorčičevo javno ljudsko knjižnico.

Gerlanc (1955) poroča, da je Narodno-radikalna mladina na prelomu stoletja v svojem glasilu Omladina začela sistematično akcijo za ustanavljanje ljudskih knjižnic. V okviru naprednih akademskih društev je mladina organizirala odseke društva **Prosveta**, ki so

skrbeli za ustanavljanje javnih ljudskih knjižnic (Prosveta za Kranjsko, Adrija in Balkan za Primorsko, Bodočnost za Štajersko in Koroško). Med prvimi knjižnicami, ki jih je narodno-radikalna mladina pomagala vzpostaviti, je bila ljudska knjižnica v Gorici (odsek Adrija). Z izjemo knjižnice v Gorici in Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice v Ljubljani mi uspelo pridobiti podrobnejšega seznama knjižnic, ki jih je ustanovila narodno-radikalna mladina (za nobenega od odsekov).

Neposredne politične ali svetovnonazorske opredelitve društva Prosveta nisem našla, vendar viri, ki sem jih brala, nakazujejo, da se je nagibala k liberalnemu taboru.

Med prvo svetovno vojno je celotno društveno življenje po večini zamrlo. Po vojni so poskušali društva obnoviti; zaradi spremenjenih razmer so se nekatera društva preoblikovala, nekatera so zamrla, seveda so se pojavila tudi nova.

4.2 DRUŠTVENE KNJIŽNICE V 2. POLOVICI 19. STOL.

Čeprav se je zgodovina društvenih knjižnic na Slovenskem začela že prej, je za to nalogo pomembno dogajanje po koncu Bachovega absolutizma.⁹ Takrat se je končalo zaviranje političnega in kulturnega življenja. V tem obdobju smo začutili potrebo po knjižnicah za ljudstvo in po koncu absolutizma se je njihovo ustanavljanje povečalo. Treba je omeniti, da so bile društvene knjižnice v predmarčni dobi¹⁰ in dobi Bachovega absolutizma namenjene predvsem izobražencem, in ne vsemu ljudstvu. Kmalu so se pojavile tudi pobude za ustanavljanje knjižnic, namenjene večinskemu prebivalstvu. To pobudo so dali članki, objavljeni v tedanjih časopisih. Da bi bile knjige dostopne ljudem, so skrbeli izobraževalna in prosvetna društva. Gerlanc (1955) opomni na pomen društev, ko pravi: »Torišče ljudskoprosvetnega dela so bila društva, /.../ V njih okviru so delovale tudi knjižnice.«

Čitalnice so bile društva, ki so bila namenjena širjenju in ohranjanju narodne zavesti. Danes se zavedamo pomena čitalnic za slovensko kulturo. Čitalnice so »razgibale do slej speče množice našega naroda. Privedle so tedanje meščanstvo iz nemškega v slovenski tabor, /.../ bile so prva vadnica za slovensko besedo ter za umetniške in politične nastope.« (Erjavec, 1928b) Čitalnice pa so tudi ustanovljale knjižnice, da so lahko izpolnjevale svoje načrte prosvete ljudstva.

---

⁹ Obdobje Bachovega absolutizma: 1851–1859.

¹⁰ Predmarčna doba: doba pred marčno revolucijo 1848

Dolar (1982) opisuje čitalnice in pove, da je bila ena od nalog čitalnic tudi jezikovno ozaveščanje, saj naj bi dalo slovenskemu meščanstvu zaledje, ki bi ga potrebovalo v boju z nemškimi meščanstvom. Poroča tudi, da smo čitalnice vzpostavili po zgledu Hrvatov; ti pa po podobnih nemških in čeških ustanovah, pri čemer je šlo bolj za družabne ustanove kot bralna združenja. Opozarja pa tudi, da so se slovenske čitalnice oblikovale v obdobju, za katero so bile značilne patriarhalne razmere, nerazvita in komaj razslojena družba in odpor proti nemški potujčevalni politiki.

Za potrebe svojega delovanja so čitalnice vzpostavljale knjižnice. V njih so namreč hranile čtivo za svoje člane (predvsem časnike časopise, ki jih je čitalnica tem dala na voljo). Iz knjižnic čitalnic so se v veliko primerih razvile ljudske knjižnice, ki so bile »posledica« tega, da so čitalnice svoje knjižnice dale na razpolago večinskemu ljudstvu. Po Gerlancu (1955) sta na razvoj slovenskih javnih ljudskih knjižnic vplivala dva dejavnika: prebujanje nacionalne zavesti ter svetovnonazorska in politična ločitev.

4.3 DRUŠTVENE KNJIŽNICE NA PRELOMU STOLETJA (1890–1914)

Kot že omenjeno, je bila na prelomu stoletja za Slovence značilna razdeljenost na liberalni in klerikalni tabor, kar pa nam na področju razvoja knjižničarstva ni škodilo, saj je to povzročilo »/.../ važen politični moment¹¹, ki je silil nasprotnike k ustanavljanju javnih knjižnic med ljudstvom. /.../ k tekmovanju, od katerega je imela ta institucija korist na obeh straneh. Razvoj in rast knjižnic pa je silil obe stranki k razmišljanju o ustreznih oblikah organizacije javnih knjižnic, ki bi vodile do boljših uspehov.« (Gerlanc, 1955, str. 12) Tudi Erjavec (1928b) omenja koristno tekmovalnost, ki je nastala iz te delitve in napredka, ki ga je spodbudila.

Sčasoma so čitalniške knjižnice prerasle v ljudske knjižnice. Nekatere je prevzela organizacija Južni sokol, slabše pa so se porazgubile (Berčič, 2000). Potreba po ljudskih knjižnicah se je zelo izpostavljala, saj so bile ljudske knjižnice videne kot pomemben dejavnik krepitve narodne zavesti. Med pomembnejšimi so bile knjižnice v Ljubljani, Mariboru, Novem mestu, Celju, Škofji Loki in Ajdovščini, ki jih bom podrobneje obravnavala v tej nalogi.

---

¹¹ Gerlanc (1955) v opisanem odlomku opisuje, kako je delo somišljenikov Janeza Evangelista Kreka spodbudilo narodno zavedne dijake, da so ustanavljali knjižnice.

4.3.1 Knjižnica Narodne čitalnice v Ljubljani

Narodna čitalnica v Ljubljani je bila ustanovljena 1861,¹² ustanovil jo je Janez Bleiweis, ki je bil do svoje smrti odbornik čitalnice (Kocjančič, 1987).

Čitalnice naj ne bi bile politične organizacije, a se je v njih razvijalo tudi politično delovanje (Letopis, 1912).

Narodna čitalnica v Ljubljani je delovala v smeri tega, da je bila kulturno središče slovenstva. Prirejala je besede, veselice, gledališke igre, še posebej je gojila petje. Sodelovala je pri ustanovitvi Južnega sokola (ta se je kasneje preimenoval v Sokol),¹³ Slovenske matice, Dramatičnega društva in Glasbene matice (Letopis, 1912).

Prva béseada je bila 24. 11. 1861 pri »Slonu«. Že naslednje leto je prišlo do selitve v Souvanovo hišo. Sledila je še selitev v Narodni dom (Letopis, 1912).

V 90. letih 19. stol. je začelo delovanje čitalnice upadati; kljub temu so ob priložnosti 50-letnice pripravili obširen program za proslavo njenega obstoja (Kocjančič, 1987).

Narodna čitalnica v Ljubljani je bila gotovo naročena na knjige Mohorjeve družbe in Slovenske matice. Njena knjižnica je bila bogatejša od drugih čitalniških knjižnic; poleg knjig za izposajo na dom je nudila tudi slovarje in zemljevide (Kocjančič, 1987).

Na nekatere časopise je bila čitalnica sama naročena, nekatere je dobivala kot dar od uredništva Novic in drugih dobrodelnikov (Letopis, 1912).

Na začetku leta 1890 je nudila 23 političnih časopisov, med njimi so bili Slovenski narod, Slovenski gospodar, Slovenec, Novice, Laibacher Zeitung, Edinost, Domoljub in Dolenjske novice, in 25 poučnih in zabavnih časopisov, med njimi Zvon, Vrtec, Učiteljski tovariš, Rimski katolik, Pravnik, Laibacher illustrierte Zeitung, Dom in svet in Danica (Letopis, 1890).

Leta 1900 je nudila čitalnica 58 časopisov. Od naštetih časopisov za leto 1890 je čitalnica opustila Domoljuba, Vrtec, Rimski katolik, Pravnik in Danico (Izvestje, 1900).

Leta 1911 je nudila čitalnica 66 časopisov, med njimi Dom in svet, Edinost, Laibacher Zeitung Mir, Slovan, Slovenec, Slovenski narod, Slovenski Sokol, Učiteljski tovariš in Zvon. Na novo opuščeni časopisi so bili Slovenski gospodar, Novice in Dolenjske novice (Letopis, 1912).

---

¹² Domnevam, da je bila knjižnica čitalnice ustanovljena istega leta; prvič se knjižnica omenja v Imeniku društvenikov Narodne čitalnice v Ljubljani ob začetku leta 1864.

¹³ Veliko članov čitalnice je bilo včlanjenih tudi v Sokol.

4.3.2 Slovanska knjižnica in Ljudska knjižnica

Zgodovino teh dveh knjižnic opisuje Hartman (1980). Slovansko knjižnico je ustanovilo Slovansko društvo v Mariboru leta 1861. Že ob ustanovitvi so določili, da knjižnica v primeru razpusta društva preide v last knjižnice gimnazije v Mariboru. »Na njen »bralni« značaj se je navezoval »družabni« iz katerega so se razvile slovenske kulturne dejavnosti v mestu, pa nujno tudi politične, čeravno se je Slovanska čitalnica pred zakonom imela za nepolitično društvo.« (Hartman, 1980, str. 43)

Leta 1891 so zaradi velikega nereda v knjižnici naročili ureditev knjižnice, vendar se je delo izkazalo za prezahtevno, zato je bil 1893 podan predlog, naj se izvoli knjižničar. Ker se je tudi za izvoljenega knjižničarja delo izkazalo za prezahtevno, so ustanovili posebno komisijo, ki naj bi odpravila napake.

Leta 1896 je 21 članov zahtevalo, da se odpove časopis Slovenski narod, ker je užalil duhovnike; takratni predsednik je ocenil, da bi bilo tako dejanje politična demonstracija, s čimer se je strinjala večina članov, zato so duhovniki izstopili.

Leta 1897 so na občnem zboru ugotovili, da je knjižnica urejena in ima društvenim razmeram primerno zbirko knjig. Leta 1899 se je preselila v novo zgradbo Narodnega doma. Od 1899 je bila članica Mohorjeve družbe.

Leta 1901 so uvedli naslednje reforme:

1. Sklenili so, da se bodo naročili na vsako novo izdano knjigo, za katero bodo presodili, da ima literarno vrednost.
2. Vzpostavili so dve zapisni knjigi (eno za revizijo, drugo za vpogled članom).
3. Določili so, naj dva člana vsak konec leta pregledata knjižnico in o tem poročata na občnem zboru.
4. Odločili so se delati po predpostavki, da je za vsak primanjkljaj odgovoren knjižničar.

Leta 1903 je dijak (takrat petošolec) Niko Vrabel¹⁴ spodbudil sošolce, da so zbirali slovenske knjige za svoj razred. Po njegovem zgledu so enako naredili tudi šesto- in sedmošolci. Vsi razredi so se odločili po maturi darovati zbrane knjige Slovanskemu društvu za vzpostavitev ljudske knjižnice. Slovansko društvo je z darovi vzpostavilo Ljudsko knjižnico,¹⁵ ki je začela delovati leta 1906, Slovanska knjižnica pa je delovala ločeno.

---

¹⁴ Drugega kot to, da je začel zbiranje knjig za ljudsko knjižnico v Mariboru, o njem nisem mogla ugotoviti.

¹⁵ Več o tej knjižnici ni znano.

Leta 1907 naj bi Slovanska knjižnica nudila vse štajerske in druge pomembne slovenske časopise in časnike, vse pomembnejše češke, hrvaške in nemške liste ter veliko knjižnico (s čimer je mišljena Ljudska knjižnica, ki so jo darovali gimnazijci). Slovanska knjižnica je knjige, ki niso bile zanimive za njene člane, predala Ljudski knjižnici.

Leta 1912 sta se združili Ljudska in Slovanska knjižnica; istega leta se je tudi zgodila selitev iz Narodnega doma v »dvoranico Slovanske čitalnice v prvem nadstropju«.

4.3.3 Knjižnica Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko v Mariboru

Tudi to knjižnico opisuje Hartman (1998). Začetek knjižnice se pokriva z ustanovitvijo Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko v Mariboru. Društvo je bilo ustanovljeno 1903 v mariborskem Narodnem domu; knjižnica je bila ustanovljena že na ustanovnem zboru.

Zasnovana je bila kot specialna knjižnica zaprtega tipa. Vanjo so vključevali gradivo, ki je z različnih vidikov obravnavalo zgodovino Štajerske (knjižnica je zbirala tiske, tudi periodične publikacije). Večinoma je šlo za darove ali volila članov in dobrotnikov društva. Periodične publikacije je pridobila z darežljivostjo avtorjev ali pa v zameno za Časopis za zgodovino in narodopisje. Tako so dobivali znanstvene časopise z vseh koncev Evrope.

Ob ustanovitvi Univerze v Mariboru je ta knjižnica postala osnova za vzpostavitev Univerzitetne knjižnice Maribor.

4.3.4 Knjižnica Narodne čitalnice v Novem mestu

Narodna čitalnica v Novem mestu je bila ustanovljena dokaj pozno glede na druga slovenska mesta, in sicer leta 1865. O njej sem brala v delu Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto (1996). Knjižnice, ki so v Novem mestu obstajale do tedaj,¹⁶ so bile internega značaja in niso bile dostopne meščanom.

Narodna čitalnica je bila članica Slovenske matice (od leta 1867) in Mohorjeve družbe (od leta 1868) in tudi Slovenskega dramatičnega društva – kupovala je vse slovenske knjige. Naslovi časnikov in časopisov, na katere je bila naročena knjižnica, so se menjali glede na predloge odbornikov; naročeni so bili tudi nemški in češki časniki ter časopisi.

---

¹⁶ Npr. knjižnica v frančiškanskem samostanu, kapiteljska knjižnica, okrajna učiteljska knjižnica, gimnazijska knjižnica.

Leta 1902 sta knjižnico uredila dr. Metod Dolenc¹⁷ in Otmar Skale¹⁸ in pripravila vse potrebno za imenik knjig. Pomembno za knjižnico je bilo delovanje akademskega slikarja Josipa Germa.¹⁹ Germ je bil leta 1902 predlagan za podpredsednika društva; da bi sprejel položaj, je moralo društvo izpolniti določene pogoje; eden od njih je bil, da knjižnica postane javna. Knjižnica je uradno postala javna 7. 12. 1907. Ob tej priložnosti je bil izdan letak, na katerem je med drugim opisano, kaj knjižnica ponuja. Od časnikov je knjižnica nudila Dunajski zvon, Ljubljanski zvon, Dom in svet (1897–1907), Zoro (1.–4. letnik), Kres, Slovan, Slovenki in Slovanski svet. Knjižnica je imela letopise Slovenske matice. Vsebovala je tudi Knezovo in Zabavno knjižnico (poleg Slovenske, Salonske in Svetovne knjižnice) ter veliko knjig založbe sv. Mohorja. Od pesnikov je knjižnica vsebovala dela Josipa Murna Aleksandrova, Dragotina Ketteja, Antona Aškerca, Simona Gregorčiča, Franceta Prešerna, Otona Župančiča in drugih. Imeli so tudi zbrane spise Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Ivana Tavčarja in Janeza Trdine. Od znanih avtorjev je knjižnica imela Ivana Cankarja, Zofko Kveder, Edmonda de Amicisa (njegovo delo Srce), Leva Nikolajeviča Tolstoja in Henryka Sienkiewicza.²⁰

Leta 1909 je Germ predlagal prezidavo narodne čitalnice; ker mu ni uspelo, je odstopil z mesta knjižničarja in predsednika. Prosveta je tega leta darovala znanstvene knjige, ki jih je knjižnica izposojala; knjige so ostale last Prosvete, ki je od njih prejemale izposojevalnino. Knjižnica je po Germovem odstopu začela hirati, kar je prva svetovna vojna le še poslabšala.

Leta 1912 je knjižnica pristopila k Zvezi slovenskih ljudskih knjižnic.²¹ Med vojno je prostore narodnega doma, v katerem je bila knjižnica, zajela vojska za vojaško bolnišnico. Leta 1914 so pridobili knjige Katoliške bukvarne in Slovenske matice. Takoj po vojni so začeli ponovno vzpostavljati delovanje knjižnice.

---

¹⁷ Metod Dolenc (1907–1993): Bil je pravnik, predaval je na Pravni fakulteti v Ljubljani, kasneje postal njen rektor; posebej se je posvečal kazenskemu pravu. (Osebnosti – Veliki slovenski biografski leksikon, 2008)

¹⁸ Otmar Skale (1861–1952): Delal je kot veterinar in tudi poučeval živinozdravništvo na kmetijski šoli na Grmu. Bil je tudi dejaven kot tajnik Novomeške Čitalnice in pisec zgodovinskih člankov za Dolenjski list. Bil je tudi soustanovitelj novomeškega Sokola (Skale, b.d.).

¹⁹ Josip Germ (1869–1950): Novomeški slikar, študiral na Dunaju in v Pragi; v Pragi je imel delavnico s šolo; bil je učitelj risanja na Strakovi akademiji. 1905–32 je poučeval risanje na gimnaziji v Novem mestu. Predstavnik akademskega realizma (slikal je krajine in portrete).

²⁰ Videli bomo, da gre za knjige, ki jih je očitno imela večina knjižnic namenjenih splošnemu ljudstvu.

²¹ Namen zveze ljudskih knjižnic je bil pomagati čitalnicam pri njihovem delovanju, saj so se začele spreminjati v zabavišča in je začel njihov kulturni element slabeti (Klavs, 1912). Veliko o tej zvezi nisem odkrila.

4.3.5 Knjižnica Slovenske čitalnice v Ajdovščini

Zgodovino Slovenske čitalnice v Ajdovščini opisujejo Žigon et al. (2014).

Poročajo, da je bila Ajdovščina v prvi polovici 19. stol. povsem nemška. Obstajalo je bralno društvo Leseverein. Leta 1863 so sklenili, da se društvo preimenuje v »Slovensko čitavnico v Ajdovščini«. Naslednje leto je cesarsko kraljevo namestništvo potrdilo pravila Čitalnice. Leta 1864 so javili, da že imajo knjižnico (bukvarno).

Na prelomu stoletja je knjižnica doživljala popolno mrtvilo; knjige so bile verjetno izposojene brez evidence, ostalo je nekaj knjig Slovenske matice in draga izdaja Slave vojvodine Kranjske.

Knjižnico je na noge ponovno postavil Artur Lokar,²² ki jo je poimenoval po pobudniku ustanovitve čitalnice Karlu Lavriču.²³ Ne ve se, kdaj je knjižnica začela ponovno delovati (nekateri viri navajajo 1905, nekateri 1906), z gotovostjo pa je knjižnica začela redno poslovati 19. 7. 1907.

Knjižnica je imela v obdobju Arturja Lokarja 2600 knjig, predvsem leposlovnih v štirih knjižnih omarah.

Med prvo svetovno vojno so knjige spravili na varno, po vojni pa knjižnico ponovno vzpostavili.

4.3.6 Knjižnica Celjske čitalnice

O knjižnici Celjske čitalnice poroča Goropevšek (1996).

Čitalnico so ustanovili leta 1862. Knjižnico čitalnice so imenovali »Društvena knjigarnica«. Že leto kasneje so izvolili prvega knjižničarja; imeli so 8 naročenih časopisov in časnikov, tudi število knjig je naraščalo.

Leta 1873 je bila čitalnica začasno razpuščena. V začetku 80. let so knjižnico ponovno uredili.

---

²² Artur Lokar (1865–1926): Bil je notar v Ajdovščini. Bil je zelo narodno zaveden in je deloval v različnih društvih (deloval ni le v Knjižnici Slovenske čitalnice v Ajdovščini, ampak tudi v Družbi sv. Cirila in Metoda in planinskem društvu ter Sokolu). Deloval je tudi kot podžupan Ajdovščine, dal je zasaditi Ljudski vrt, ki se sedaj imenuje po njem – Lavričev drevored. Imel je tudi pomembno vlogo pri elektrifikaciji Ajdovščine (Lokar, Artur, b.d.).

²³ Karl Lavrič (1818–1876): Deloval kot odvetnik v Tolminu, kjer je pomagal ustanoviti čitalnico, postal njen predsednik in pomagal usmerjati organiziranje čitalnic na Primorskem. Zagovarjal je enakopravno rabo slovenščine. Deloval je tudi v deželnem zboru, iz katerega je zaradi spora z Italijani demonstrativno izstopil (Osebnosti, 2008).

Leta 1895 se je knjižnica preselila v prostore Narodnega doma, kar je vplivalo na njeno delovanje. Knjižnica je dobila knjižne omare in predalnika za časopise, kasneje pa še pisalno mizo za knjižničarja.

V obdobju od 1891 do 1895 je imela knjižnica 24 naslovov časnikov in 880 knjig. Slabo vezane knjige so se dale prevezati, nevezane knjige so se lahko brale le v prostorih čitalnice. Sestavljen je bil popis knjig, ki so bile v knjižnici.

Leta 1896 je knjižnica imela več kot 1000 knjig in prejela 34 časopisov, leta 1900 pa že 40. Povečevalo se je tudi zanimanje za branje.

Leta 1906 je postala knjižnica narodne čitalnice v Celju ljudska knjižnica.

Leta 1907 je delo knjižničarja prevzel dr. Anton Dolar.²⁴ V tem obdobju je število periodičnih publikacij preseglo 50 naslovov, povpraševanje pa je preseglo ponudbo. Delo čitalnice je temeljilo na delovanju knjižnice.

Med prvo svetovno vojno je bila v prostorih knjižnice vojaška bolnica. Po vojni je knjižnica kmalu začela ponovno delovati. Na začetku le za člane, a kmalu spet za javnost.

4.4 ODNOS DRUŠTEV DO USTANAVLJANJA KNJIŽNIC

Namen tega poglavja je raziskati, kako so društva videla knjižnice, namenjene javnosti, na prelomu stoletja.

Kot že omenjeno, je bilo s prvim katoliškim shodom (l. 1892) konec slogaštva. Začela so se pojavljati ločena društva; liberalno in klerikalno usmerjena. Ta društva so se zavedala pomena literature za vzgojo in napredek naroda in so imela svoje mnenje o tem, kakšna naj bi bila vsebina javnosti dostopne knjižnice.

Med drugim so na prvem katoliškem shodu razpravljali o tisku. Urbanc (1999) je opisala te razprave in poudarja, da je bil za katoliško usmerjene velikega pomena dober tisk, s čimer je mišljen tisk, ki podpira katoliško ideologijo. Katoliško usmerjenim posameznikom je bil eden glavnih ciljev ustanovitev katoliškega dnevnega časnika. Razvidno je tudi, da so se na katoliških shodih bolj ukvarjali s periodičnimi publikacijami, saj so bile te v tem obdobju bolj v rokah liberalno usmerjenih. Leposlovna dela so bila torej na teh shodih v ozadju. Kljub temu so pohvalili delo Mohorjeve družbe in Slovenske matice.

---

²⁴ Anton Dolar (1875–1953): Jezikoslovec, služboval je kot učitelj na gimnaziji v Celju in Mariboru, pisal je literarne kritike, prevajal iz češčine, objavljaj v nemških in čeških listih. (Osebnosti, 2008).

Bili so mnenja, da je potrebno slab tisk zavirati, dobrega spodbujati, neopredeljenega pa usmerjati h katolištvu.

Na začetku so katoliški shodi podpirali farne knjižnice, s tretjim shodom (1906) pa so začeli spodbujati društvene knjižnice. Predlagali so, naj ima vsaka društvena knjižnica poseben gospodarski in socialen oddelek, ki naj hrani in ob koncu leta veže gospodarske časopise; iz drugih časopisov naj se izrežejo in hranijo članki o gospodarstvu (Pirjevec, 1940).

Kot sem razbrala iz del Urbanc (1998; 1999), so liberalno usmerjena društva več pozornosti namenjala narodnemu ozaveščanju in napredku ter so katoliško usmerjenim politikom večkrat očitala, da na račun vere zapostavlja napredek naroda.

Zdi se, da so si klerikalno usmerjena društva predstavljala knjižnice kot še en del katoliškega življenja, (ki sicer prispevajo k razvoju in oblikovanju ljudstva in posameznika), liberalno usmerjeni pa so jih videli kot način izobraževanja in krepitve naroda.

Klerikalno in liberalno usmerjena društva so tako imela različno predstavo o tem, katera dela so vsebinsko primerna za javne knjižnice.

Zanimiv je program, ki ga je Kaluža (2002) sestavil ob 150-letnici Narodne čitalnice v Škofji Loki, v katerem spoznamo tako zgodovino Narodne čitalnice v Škofji Loki kot razmere na prelomu stoletja. Poleg Narodne čitalnice je v Škofji Loki obstajalo tudi Bralno društvo, katerega člani so bili klerikalno usmerjeni.

O nabavni politiki knjižnic obeh društev zvemo, da nabava knjig glede na takratno založniško ponudbo verjetno v knjižnicah ni bila zelo različna, razlikovali sta se v naročanju časopisov. V Čitalnici so naročali bolj liberalne časopise, Bralno društvo pa je naročalo bolj katoliško usmerjene.

Imamo podatek, kateri časopisi so bili v škofjeloški čitalnici za leti 1896 in 1911: Ljubljanski zvon, Planinski vestnik, Jutro, Slovenski dom, Gorenjec, Korošec, Primorec, Narodni list, Kmetovalec, Slovenski branik, Veda in Slovan, od nemških časopisov pa Fliegende Blätter in Über Land und Meer.

Za Bralno društvo imamo podatek, da je imelo leta 1892 časopise: Domoljub, Slovenski narod, Rodoljub, Slovenski gospodar, Dolenjske novice, Mir, Edinost,²⁵ Pavliha, Danica in Weltblatt.

---

²⁵ Naj opozorim, da bomo časopis Edinost našli tudi v članku Našim knjižničarjem iz leta 1907, ki je predlagal periodične publikacije knjižnicam liberalno usmerjenih društev.

Dva naslova časopisov, ki sta bila naročena v obeh knjižnicah, sta Slovenec in Dom in svet, torej sta ta časopisa ustrezala obema možnostma.

Kljub trditvi, da so bile razlike predvsem v naročanju na časopise, pa je treba omeniti, da so se na katoliških shodih klerikalno usmerjena društva odločila za pregled dotedanjega slovenskega leposlovja, o čemer govorita Pirjevec (1940) in Urbanc (1999). Na prvem katoliškem shodu so sklenili, naj se sestavi odbor mož, ki bodo pregledali vso dosedanjo slovensko literaturo ter sestavili seznam za slovensko ljudstvo primernih knjig; tretji katoliški shod (l. 1906) pa je prinesel naslednje priporočilne sezname:

- Katalog mladinskih knjig,²⁶
- Splošni katalog slovenskih knjig,²⁷
- Knjige za slovensko ljudstvo, pregledal odbor za presojo slovenskih knjig, izvoljen ob priliki 3. katoliškega shoda (Pirjevec, 1940).

Tudi liberalno usmerjena društva so izdajala priporočilne sezname, kot npr. v tej nalogi že omenjeni Snujmo ljudske knjižnice. V članku Našim knjižničarjem (1907) spodbujajo k zavračanju katoliških listov, za katere trdijo, da zavračajo razvoj. Spodbujajo pa k naročanju liberalnih knjig in časopisov: »Opozarjamo torej zlasti na knjige Schwentnerja, A. Gabriščaka v Gorici in Narodne založbe v Ljubljani. Dalje opozarjamo predvsem na leposlovne in poučne časopise: »Slovan« /.../, »Ljublj. Zvon«, »Zvonček« (mladina), »Jež« /.../, »Omladina« (akad.), »Planin. Vestnik«, »Slov. Sokol«, »Trg. Vestnik«, »Popotnik« /.../ in »Svoboda« (dijaški list). Izmed slovenskih političnih listov zlasti priporočamo: »Slovenski Narod«, »Naš list« (Kamnik – tednik), »Soča« (Gorica), »Edinost« (Trst), Narodni list« in »Domovina« (Celje), »Gorenjec« (Kranj), »Učiteljski tovariš« (Ljubljana). Izmed hrvatskih listov priporočamo predvsem »Obzor« in »Pokret« (Zagreb), izmed čeških listov pa zlasti »Narodne Liste«, »Čas« in »Zlata Praha« (ilustr.) (Praha). Te liste naj bi imelo vsako naše zavedno in napredno društvo! Vsako društvo pa naj bi bilo tudi član »Slovenske Matice« in »Hrvatske Matice«!« (Našim knjižničarjem, 1907, str. 132).

---

²⁶ Avtor je vsako knjigo tudi ocenil, katalog pa je bil namenjen učencem ljudskih šol.

²⁷ Šlo je za trgovski katalog. Tako ta katalog kot Knjige za slovensko ljudstvo je izdala Slovenska matica.

Naj na tem mestu nekoliko podrobneje opišem v tej nalogi obravnavana priporočilna seznama – pričata namreč o mnenju, ki sta ga imela politična tabora o tem, kaj spada in kaj ne v javnosti dostopno knjižnico.

Seznama se med drugim razlikujeta tudi po svojem namenu. Snujmo ljudske knjižnice je bila pravzaprav brošura, namenjena predlaganju knjig društvom, ki so na novo ustanovila knjižnico (že na začetku je omenjeno, da je namenjena manjšim knjižnicam). Vsebuje zelo jedrnata navodila za vzpostavitev knjižnice. Knjižnico lahko ustanovi vsako bralno društvo, čitalnica ali občina; če te ustanove tega ne zmorejo, naj se delo zaupa društvu Prosveta. Knjige naj so shranjene v knjižni omari; na eni polici naj bo le ena vrsta knjig, knjige naj se vežejo v črno platno, nevezane knjige se ne izposojajo. Podane pa so tudi smernice za vodenje knjižnice. Knjige naj se izposojajo le članom, ki imajo izkaznico, njihova izposoja in vrnitev se vpišeta tako na seznam knjig kot na kartone, ki se vstavijo na mesto na polici, kjer sicer stoji knjiga, da se takoj ve, katera knjiga je izposojena in komu. Seznam knjig v brošuri pa je sestavljen tako, da so najprej navedene knjige, ki naj bi jih imela vsaka knjižnica, nato pa je dodan še seznam knjig, ki naj bi jih knjižnice pridobile, če bi želele razširiti svojo ponudbo.

Po drugi strani pa je bil seznam Knjige za slovensko ljudstvo mišljen kot seznam ideološko ustreznih knjig (v tem primeru seveda govorimo o tem, da so bile knjige v skladu s katoliškim svetovnim nazorom). Seznam naj bi bil vodilo tistim, ki bi se radi prepričali, da knjige, ki jih želijo vključiti v knjižnico, ne nasprotujejo katolištvu.

Pri obeh seznamih gre za osredotočanje na slovenska dela in ključna dela tujih avtorjev v slovenščini, vendar se Snujmo ljudske knjižnice osredotoča predvsem na leposlovje, medtem ko se Knjige za slovensko ljudstvo poleg leposlovja osredotoča tudi na strokovno literaturo. Poleg poglavja Pripovedni in zabavni spisi za ljudstvo, v katerem navaja leposlovna dela, vsebuje seznam tudi poglavja Poučni spisi za obrtnike, gospodarje, gospodinje in razne potrebe; Životopisi, zemljepis, svetna in cerkvena zgodovina, naravoslovje; Jezikoslovje, kritične razprave, metodično in šolsko slovstvo ter spisi v porabo raznim stanovom in Socialno in juridično slovstvo.

Seznama se v nekaterih primerih prekrivata: oba seznama npr. predlagata dela Pavline Pajkove, Henryka Sienkiewicza, Simona Gregorčiča in Edmonda de Amicisa. Kot zanimivost naj omenim, da oba seznama svetujeta Andersenove pravljice in nobeden od njiju Grimmovih (leta 1887 je M. Geber izdal zbirko 11 pravljič bratov Grimm v slovenščini).

V nekaterih primerih pa se razlikujeta. Opazila sem npr., da na seznam Knjige za slovensko ljudstvo niso vključeni predstavniki moderne, ki pa so zelo priljubljeni pri liberalnem taboru, o čemer pričata tako njihova uvrstitev na seznam Snujmo ljudske knjižnice kot vključitev v vse tri knjižnice, ki jih obravnavam v tej nalogi. Prav tako na ta seznam nista vključena Lev Nikolajevič Tolstoj in Fjodor Mihajlovič Dostojevski.

Avtorja, ki jih seznam Knjige za slovensko ljudstvo vključuje, pa niso na seznamu Snujmo ljudske knjižnice, sta npr. Harriet Beecher Stowe in Arthur Conan Doyle.

Snujmo ljudske knjižnice na koncu poda seznam časnikov, ki jih priporoča: Ljubljanski zvon, Dom in svet, Kres, Planinski vestnik, Slovan, Zvon (dunajski), Zvonček in Vrtec. Knjige za slovensko ljudstvo ne omenja časnikov, saj je njen namen pregled slovenskega leposlovja.

Kot poroča Pirjevec (1940), so člani odbora, tretjega katoliškega shoda, zadolženega za pregled slovenske literature, naslednje pesnike videli kot neprimerne: Antona Aškerca, Antona Funtka, Frana Gestrina, Simona Jenka, Dragotina Ketteja, Rudolfa Maistra,²⁸ Josipa Murna Aleksandrova, Franceta Prešerna, Valentina Vodnika in Otona Župančiča; od piscev proze so veljali za neprimerne Ivan Cankar, Anton Pavlovič Čehov, Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Janko Kersnik, Franc Ksaver Meško, Rado Murnik, Ivo Šorli, Ivan Tavčar, Janez Trdina in še nekaj drugih.

Anton Aškerc je bil na seznam Knjige za slovensko ljudstvo uvrščen kot literarni kritik, od del Antona Funtka pa je bila vključena pesem Godec. Ostalih avtorjev s seznama ki ga podaja Pirjevec (1940), na seznamu Knjige za slovensko ljudstvo ni.

Na seznamu Snujmo ljudske knjižnice, ki je seznam liberalno usmerjene opcije, od avtorjev, ki jih omenja Pirjevec (1940), ni bilo Simona Jenka, Rudolfa Maistra in Valentina Vodnika, ostali avtorji so vključeni.

Kot prozna dela, ki so po mnenju odbora tretjega katoliškega shoda obveljala kot neprimerna, Pirjevec (1940) navaja: Levstikove zbrane spise, zbrane spise Josipa Stritarja, Almanah slovenskih bogoslovcev in Štrekljevo zbirko narodnih pesmi. Teh del nisem našla na seznamu Knjige za slovensko ljudstvo.

Pirjevec (1940) poda tudi kratek seznam avtorjev, ki se katoliško usmerjenim posameznikom niso zdeli sporni: Andrejčkov Jože (pravo ime Josip Podmilšak), James Fenimore Cooper, Josip Jurčič, Henryk Sienkiewicz, Joseph Spillmann in Krištof Šmid.

---

²⁸ Na Cobissu sem našla izdajo njegovih Poezij iz leta 1904.

Seznam Knjige za slovensko ljudstvo te avtorje vključuje. Na seznamu Snujmo ljudske knjižnice so navedena dela Andrejčkovega Jožeta in Henryka Sienkiewicza, ostala pa ne.

Mislim, da sta se obe strani zavedali poučnega potenciala vsakega dela, zato se jima tudi prenačljeno izločati knjig ni zdelo smotrno. Ker pa so bili klerikalno usmerjeni tudi konservativni, jim ni bila po godu literatura, ki so jo ustvarjali izrazito liberalni posamezniki. Tako so izločili dela denimo predstavnikov moderne (Ivana Cankarja, Dragotina Ketteja, Josipa Murna Aleksandrova in Otona Župančiča) – seveda pa so izločili tudi tista dela, ki niso bila v skladu z njihovim katoliškim svetovnim nazorom.

5 PRIMERJAVA TREH IZBRANIH DRUŠTVENIH KNJIŽNIC

Na tem mestu se bom posvetila analizi treh knjižnic, ki sem jih izbrala, in njihovih katalogov.

Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki je društvena knjižnica, ustanovljena že v 60. letih 19. stoletja. V času njenega delovanja so v 70. letih 19. stol. imeli vodilno vlogo klerikalno usmerjeni člani. Ker nisem našla kataloga knjižnice klerikalno usmerjenega društva, sem izbrala to knjižnico, čeprav je bila na prelomu stoletja v rokah liberalno usmerjenih članov. Ostali knjižnici sta bili ustanovljeni na prelomu stoletja.

Pri Simon Gregorčičevi javni ljudski knjižnici je imelo največjo vlogo pri ustanovitvi društvo Akademija, ki se je razglasilo za politično nevtralnno.

Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani je knjižnica liberalno usmerjenega društva.

5.1 Narodna čitalnica v Škofji Loki in njena knjižnica

O Narodni čitalnici v Škofji Loki piše Jesenko (1977). Ustanovili so jo 10. 9. 1862 (gre za najstarejše slovensko društvo v Škofji Loki).²⁹ Njen namen je bil organizirati domače meščanstvo in ga navduševati za slovenski jezik in narodno zavest, prav tako pa je bila mišljena kot nadomestek nemški kazini.

V čitalnici so se posvečali predvsem branju časopisov in knjig, kartanju in razgovorom. Prirejali so bésede, s katerimi so se velikokrat poklonili pesnikom (11. februarja 1863 so se poklonili Prešernu, 24. januarja 1864 pa Vodniku).

Leta 1869 so v čitalnici pridobili prvo odrsko opremo in od takrat imeli dramske prireditve; večinoma so igrali komedije enodejanke, niso uprizarjali težjih predstav. Igralci so se imenovali »Loški diletanti«.

Čitalnici niso bile neznane niti dobrodelne prireditve (1866 je čitalnica pripravila koncert in dramsko prireditev v korist osnovne šole za nabavo harmonija, 1869 pa igro Bob iz Kranja, katere izkupiček je šel za revnejše škojfeloške učence).

---

²⁹ 24. 10. istega leta je Deželna vlada v Ljubljani potrdila pravila, ki so bila pisana v nemščini. Pravila so bila v slovenščini izdana 1. 1. 1875. Ustanovni zbor društva je bil 3. 11. 1862; čitalnica je začela delovati 23. 11. 1862 s slovesnim odprtjem (M. Jesenko, 1977).

Čitalnica je prirejala tudi plesne vaje, za potrebe katerih je najela učitelja iz Kranja. Leta 1897 so ustanovili tamburaški orkester Narodne čitalnice, gojili so zborovsko petje. Še ena od dejavnosti, s katero se je ukvarjala čitalnica, je bila prirejanje predavanj.

Z opisanimi aktivnostmi je čitalnica pospeševala začetke slovenske dramatike, glasbe in petja.

Kot že omenjeno, je bila čitalnica namenjena meščanom. Člani čitalnice so bili predvsem posestniki, izobraženci in uradniki – večinoma duhovniki in učitelji. Velja omeniti, da po letu 1894, ko je na Slovenskem prišlo do dokončnega razcepa med klerikalnim in liberalnim taborom, ni bil v čitalnico vpisan noben duhovnik več.

V čitalnico so bili vpisani tudi priseljenci. Nekateri člani so na popisu prebivalstva kot svoj jezik sporazumevanja navedli nemščino in tako pokazali svoj dvojnostni značaj v narodnostnem pogledu.

Kot je bilo že nakazano, je tudi v škofjeloški čitalnici čutiti trenje med liberalnimi mladoslovenci in klerikalno – konservativnimi staroslovenci. Leta 1874 se je spor rešil v korist klerikalnega tabora, ki je svoj vodilni položaj obdržal do devetdesetih let.

Leta 1906 je bilo v Škofji Loki ustanovljeno sokolsko društvo, s katerim je čitalnica sodelovala in ki je kasneje prevzelo nekatera delovna področja čitalnice.

Škofja Loka ni bilo edino mesto, v katerem je bila čitalnica aktivna – pomagala je tudi snovati ljudsko knjižnico v Žabnici, ki pa se ni razvila – po besedah škofjeloške čitalnice se z njo nihče ni ukvarjal.

Kot poroča Eržen (1995), se je 13. 1. 1924 sprejela odločitev, da se da Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki v najem sokolskemu društvu v Škofji Loki; istega leta so se člani čitalnice razšli.

Za začetek pregleda Knjižnice narodne čitalnice v Škofji Loki si oglejmo pregled prostorov, v katerih je bila knjižnica skozi svojo zgodovino, ki ga je pripravil Eržen (1995): Ob ustanovitvi je imela prostore v današnji stavbi Občine Škofja Loka, leta 1863 se je zaradi visoke najemnine preselila na Mestni trg 36. Leta 1868 so za njene prostore najeli dve sobi v Disingerjevi hiši na Mestnem trgu. Leta 1873 je sledila selitev v prostore stanovanja nekdanjega dijaškega doma na Štemarjah (nasproti avtobusne postaje), danes ta stavba ne stoji več. Leta 1879 so se dogovorili za najem prostorov Pri Kroni na Mestnem trgu; te prostore je knjižnica od leta 1909 delila s Sokolom.

Eržen (1995) meni, da veliko število selitev kaže na majhen knjižni fond – poleg nakupa so imeli po njegovem mnenju veliko vlogo pri rasti knjižnice darovi.

V začetku je čitalnica večjo pozornost namenjala časopisom kot knjigam. Med naročili časopisov najdemo tudi naročila posameznih izdaj knjižnih založnikov – omenjajo se predvsem naročila Slovenske in Hrvaške matice. Knjige so pridobivali s pomočjo stihijskega nakupa glede na razpoložljiva finančna sredstva (Eržen, 1995).

Eržen (1995) poroča, da je imela knjižnica leta 1863 naročenih 15 naslovov (govori o naročilu novih časopisov). Prav tako podaja iste naslove časopisov za leti 1896 in 1911, kot so navedeni v poglavju Odnos društev do ustanavljanja knjižnic. Starejše letnike časopisov (še posebej tiste, ki so jih vezali) so prodali članom.

Za knjižnico je skrbel knjižničar. »Vsaj od 1894 so na občnem zboru volili odbornika, ki je skrbel za knjige, časnike in časopise in o položaju v knjižnici poročal zboru.« (Jesenko, 1977, str. 104) Člani odbora in s tem tudi knjižničar so se volili vsako leto, zato Eržen (1995) meni, da je to ošibilo konsistenco njegovega dela.

Med knjižničarji velja omeniti Avgusta Nadilo,³⁰ ki je izdal Imenik knjig ljudske knjižnice »Narodne čitalnice« v Škofji Loki, ki ga obravnavam v tej nalogi.

Jesenko (1977) poroča, da je bila leta 1909 knjižnica odprta vsako nedeljo in praznik od 9. do 11. ure in vsak četrtek od pol enih do dveh popoldne. Za to leto Jesenko (1977) navaja, da so v 114 poslovnih dneh izposodili na 288 izkaznic 2.641 knjig, na vsako izkaznico so izposodili povprečno devet knjig, vsak poslovalni dan 23 knjig. Do tedaj je bilo izdanih 721 izkaznic, od tega v preteklem letu 161. Bralcev je bilo 230, 114 moških in 116 žensk, vsak je prebral povprečno 11 knjig.

Število knjig v knjižnici je od ustanovitve naraslo; ni bilo dovolj financ za vse knjige, ki so na novo izšle v slovenščini (Jesenko, 1977), kot vzrok za to navaja vezavo knjig in tiskanje kataloga, ki so ga prodali le tretjino.

Kot je ugotovila Jesenko (1977), je imela čitalniška knjižnica 1910 že 831 knjig, torej se je število njenih knjig v dveh letih skoraj podvojilo (1908 je imela 483 knjig). Leta 1910 so poslovali 116-krat, na 259 izkaznic so izposodili 2.888 knjig; od 880 izkaznic so jih v tem letu na novo izdali 159.

Ljudska knjižnica v Škofji Loki je bila med drugim naprošena, da izposoja knjige Ljudski knjižnici v Poljanah; prošnjo je odklonila. Zavrnitev je utemeljila z dejstvi, da bi

---

³⁰ O življenju Avgusta Nadile mi ni uspelo najti ničesar razen tega, da je sestavil Imenik knjig Narodne čitalnice v Škofji Loki.

bila poslovanje in evidenca težavna, knjižnica pa mora služiti Škofjeločanom, ki so vedno bolj zahtevni bralci. Knjige, ki bi jih izposojali, bi se poškodovale in pogubile (Jesenko, 1977; Eržen, 1995).

Po prvi svetovni vojni se je širjenje fonda nadaljevalo,³¹ Knjižnica je zaposlovala dva knjižničarja, enega za mladino in enega za odrasle.

5.2 Akademija in Simon Gregorčičeva javna Ljudska knjižnica

Kot poroča Hojan (2006), je bila Akademija ljudsko izobraževalno društvo, katerega namen je bil, da pripravi teren za slovensko univerzo in med Slovenci širi omiko. Postala naj bi »centrala« ljudsko izobraževalnega dela na Slovenskem (Moravec (1990) opozarja, da je ta ambicija zamrla, saj se je na poziv javilo le 14 društev, ki so bila pripravljena sodelovati z njo).

Akademijo so leta 1904 ustanovili mladi intelektualci (šlo je za slovenske intelektualce, ki so študirali na univerzi v Pragi). Društvo naj bi delovalo v vseh slovenskih deželah: na Koroškem, v Trstu in Istri. Že na začetku se je društvo odločilo, da ne bo politično, kljub vsemu pa se je nagibalo na liberalno stran (Hojan, 2006).

Pomembna spodbuda za ustanovitev Akademije je bil češki zgled. Nekateri profesorji na praški univerzi so zagovarjali dejstvo, da izobrazba ne bi smela biti predpravica privilegiranih slojev, ampak mora biti demokratična in socialna. To misel je k nam prinesel Anton Dermota.³² V tem obdobju so se univerze odpirale za ljudstvo prek predavanj. Slednja so bila glavna aktivnost Akademije, čeprav so predvidevali tudi druge oblike delovanja (npr. shode, sestanke, knjižnice, peticije, slovesnosti in razgovore); zlasti so gostili predavatelje z univerze v Zagrebu. Prvič so jih povabili v tretjem letu obstoja, sodelovanje pa ohranjali zaradi velikega uspeha. Odločili so se, da v Ljubljani predavajo predvsem profesorji iz Zagreba, slovenski predavatelji pa drugod po Sloveniji (Moravec 1990). Zadnji organiziran cikel predavanj zagrebških profesorjev je bil leta 1908, kasneje pa so prihajali posamični

---

³¹ Leta 1920 so kupili 25 novih knjig, prihodnje leto je Sokol odstopil 80 knjig; 25 mladinskih knjig in 55 knjig za odrasle. V naslednjih letih je čitalnica večala svoj fond; ob razpustu čitalnice je Sokolu pripadlo 850 knjig.

³² Anton Dermota (1876–1914) je opravljal gimnazijo v Ljubljani in študiral pravo v Pragi. Odprl je lastno pravno pisarno v Gorici. Bil je soustanovitelj Akademije. Sodeloval je pri različnih glasilih: *Narodni gospodar*, *Omladina*, *Slovan* in drugih (Dermota, Anton, b.d.).

predavatelji. S časom je bilo zagrebških predavateljev vse manj, dejavnost Akademije pa je začela plahneti.

Hojan (2006) poroča, da je bila leta 1907 ustanovljena knjižnica Simona Gregorčiča. Da bi jo ustanovila, se je Akademija leto prej povezala s Sokolom in Prosveto.

Med prvo svetovno vojno je Akademija nehala delovati; 10. maja 1918 so se zbrali na izrednem občnem zboru v Narodnem domu. Še vedno so se strinjali, da mora biti Akademija nepolitično, zunajstrankarsko društvo.

V praksi se je Akademije klerikalni tabor izogibal, vodilno vlogo pa je imel liberalni tabor. Strinjali so se, da je treba poskrbeti za boljše in razširjeno poslovanje Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice ter obnoviti predavanja. Ko se je vojna končala, so oživele tudi druge kulturne ustanove. Leta 1919 pa smo Slovenci dobili univerzo, snovati se je začela tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Moravec, 1990).

Društvo je bilo ustanovljeno z velikimi načrti, ki pa jih je le delno uresničilo. Razlogi za to so bili slabo finančno stanje društva, prezaposlenost članov (ki so delovali tudi v drugih društvih) in vedno večje število društev, ki so prirejala predavanja (Moravec, 1990).

Simon Gregorčičevo javno ljudsko knjižnico so ustanovila tri društva, Akademija, Sokol in Prosveta, leta 1907.

Knjižnico je sofinancirala ljubljanska občina. Klavs (1912), ki je bil v tem času knjižničar v tej knjižnici, je podal pregled stanja in delovanja knjižnice. Trdil je, da knjižnica šteje nad 4000 knjig, česar pa pregled kataloga ni potrdil. Opozoril je tudi na dober izposojevalni sistem, ki ga ima knjižnica.

Pojavljala se je želja, da bi Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica postala centralna knjižnica vseh ljudsko prosvetnih ustanov.

Knjižnica je učiteljem in učiteljicam knjige izposojala tudi na deželo (Zveza ljudskih knjižnic, 1913), poleg tega pa je imela svojo galerijo (Kulturno, 1908). Gerlanc (1955) omenja, da je bila knjižnica leta 1911 predana Taborskemu okraju.

5.3 Gospodarsko napredno društvo za šentjakobski okraj v Ljubljani in njegova knjižnica

Društvo je bilo ustanovljeno leta 1908 in delovalo po programu Samostojne demokratske stranke. Društvo naj bi s strokovnimi nasveti in akcijami pospešilo gospodarski razvoj šentjakobskega okraja. Temu je sledilo prosvetno delo, katerega sad je bila

ustanovitev knjižnice leta 1911. Po prvi svetovni vojni se je društvo razširilo še na pevski, dramatski, godbeni, izobraževalni in ženski odsek, kljub temu je knjižnica ostala največja dejavnost društva (Šekel, 2011).

Pobudnik ustanovitve Knjižnice Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani je bil Matija Rode.³³ Ob ustanovitvi leta 1908 so ga izvolili za knjižničarja, knjižnico je vodil do upokojitve leta 1947. Društvo se je ukvarjalo z gospodarskimi vprašanji in utrjevanjem položaja med prebivalci šentjakobskega okraja, zato je knjižnica začela delovati šele leta 1910.

Na začetku je delovala v prostorih na Vožarskem potu št. 2 (današnji Žabjek), začetni fond je bil 248 knjig. Takrat je bila namenjena le članom društva oz. prebivalcem šentjakobskega okraja. Kmalu so se začeli včlanjevati tudi člani drugih okrajev. Pred začetkom prve svetovne vojne se je delovanje knjižnice zelo razširilo.

V povojnem času sta knjižnico uporabljala Slovenija in celotno področje nekdanje Jugoslavije, saj so knjige pošiljali po pošti.

Člana knjižnice sta bila Ivan Hribar in Ivan Tavčar.

Knjižnica je svoj odpiralni čas prilagajala uporabnikom: sprva je bila odprta le ob večerih in nedeljah dopoldne, ko se je povečal obisk, so povečali odprtost, kadar pa je bila knjižnica ob praznikih zaprta, je to med delavniki nadomestila. Prilagajala se je tudi z zimskimi in poletnimi urniki, uporabniki pa so o odprtosti izvedeli iz katalogov in iz dnevnega časopisja.

Ker je imela knjižnica raznovrstno članstvo, je morala večati svoj knjižnični fond – tako kvalitativno kot kvantitativno. To so počeli predvsem s pomočjo darov (k darovanju so pozivali v časopisu Jutro – darovalci so bili deležni zahvale v časopisu). Kasneje so knjige kupovali z denarjem, ki so ga dobili z vpisnino, izposojnino in zamudnino.

Društvo je knjižnici pomagalo tako, da je prirejalo dejavnosti in izkupiček namenilo knjižnici.

Šentjakobska knjižnica se je povezala tudi z drugimi knjižnicami. Leta 1913 je bil v Ljubljani ustanovni shod Zveze slovenskih ljudskih knjižnic, ki se ji je priključilo 120 knjižnic. Namen je bil preoblikovati pravila Zveze tako, da bi k njej lahko pristopale vse knjižnice in da bi posamezniki s prispevki podpirali delovanje teh knjižnic.

---

³³ Matija Rode (1879–1961): Po opravljeni gimnaziji je bil knjigovodja v Mestni hranilnici ljubljanski (1909–1939). Pomagal je ustanoviti in voditi Javno ljudsko knjižnico Gospodarnega naprednega društva za Šentjakobski okraj (Osebnosti – Veliki slovenski biografski leksikon, 2008).

5.4 PRIMERJAVA KNJIŽNIČNIH ZBIRK IZBRANIH KNJIŽNIC

5.4.1 Podrobna razlaga metodologije

Kot napovedano, je v tem delu najprej podrobno razložena metoda, po kateri sem primerjala kataloge treh izbranih knjižnic. Najprej bom opisala pregled katalogov, nato pa njihovo primerjavo s priporočilnima seznamoma.

Knjižnice, obravnavane v tej nalogi, so izdale naslednje kataloge: Imenik knjig ljudske knjižnice »Narodne čitalnice« v Škofji Loki (1908), Seznam knjig Simon Gregorčičeve ljudske knjižnice (1909) in Imenik knjig javne ljudske knjižnice »Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani« (1914).

Namen te primerjave je ugotoviti značilnosti knjižničnih fondov, tako sem za vsak katalog pogledala naslednje točke:

- **Kakšen je predgovor**, kar je dalo informacijo o tem, kaj želi knjižnica o svojem fondu sporočiti svojim uporabnikom.
- **Kakšne informacije o vpisanem delu prinaša katalog**, tako sem dobila pregled o tem, katere informacije so se sestavljalvcem kataloga zdele pomembne.
- **V katere kategorije so sestavljalvci katalogov razdelili fond knjižnice, ko so pisali kataloge**,³⁴ kar je dalo podatke o tem, katere teme so bile v knjižnici najbolj zastopane.
- **Kakšno je bilo število naslovov v posamezni kategoriji**, ta podatek nam je omogočil sklepanje o pomenu, ki ga je društvo pripisovalo kategoriji – večji ko je pomen kategorije, več gradiva na to temo so vključili.

Naj opozorim, da sem podatek o številu naslovov podala skupaj s podatkom o razdelitvi v kategorije.

- **Katere periodične publikacije ima knjižnica**: to vprašanje je pomembno, saj so periodične publikacije, predvsem časopisi, močen indikator svetovnega in političnega nazora društva, v okviru katerega je delovala knjižnica.
- **Kateri avtorji so zastopani v katalogu**: vključeni avtorji (tudi leposlovnih del) so kazalnik svetovnega in političnega nazora društva, ki je ustanovilo knjižnico.
- **Katera dela so vključena v katalog**, kar je dalo vedeti, kakšnim vsebinam so knjižnice dajale prednost.

---

³⁴ Knjige v katalogih so za lažjo navigacijo razdeljene v kategorije glede na tematiko, npr. leposlovje, zgodovina ipd.

Omeniti velja, da ni pomembno le to, kateri avtorji in katera dela so bili vključeni, ampak tudi katera posamezna dela posameznega avtorja ima knjižnica. Zato bom odgovor na vprašnji o avtorjih in delih podala skupaj.

- **V katerih jezikih poleg slovenskega so napisana v katalog vključena dela**, kar je dalo informacijo o odnosu knjižnice do drugih jezikov.

- **Ostale posebnosti.**

Ta pregled mi je dal informacije o fondu knjižnice in njegovih značilnostih, poleg tega pa tudi delen pogled v odnos društva do vsebine lastne knjižnice.

Temu pregledu sledi še primerjava katalogov z že večkrat omenjenima priporočilnima seznamoma Snujmo ljudske knjižnice in Knjige za slovensko ljudstvo. Pogledala sem, katere knjige priporoča posamezni seznam, in ugotovila, katere od teh knjig so v katalogu posamezne knjižnice.

5.4.2 Pregled katalogov društvenih knjižnic

5.4.2.1 Imenik knjig ljudske knjižnice »Narodne čitalnice« v Škofji Loki (1908)

Predgovor tega kataloga je na tretji in četrti strani. Knjižnični odsek opozarja, da ne gre za politično stranko, ampak je njihov namen le nuditi ljudem duševno hrano. Sledi podrobna razlaga razdelitve kataloga na kategorije in vsebine posameznih kategorij – podrobna razlaga teh kategorij sledi. Navedena so navodila, kako naročiti knjigo iz kataloga (knjižničarju se pove oddelek, v katerem je knjiga, in tekoča številka knjige). Kot zadnji je naveden povzetek pravil (opredeljeni sta cena izkaznice in izposojevalnina; določeno je, da se sme naenkrat izposoditi le ena knjiga, podana sta odpiralni čas knjižnice in vsota zamudnine).

Pomembno je, da katalog že pred predgovorom opozori bralce, da bo vsaka tri leta izšel dodatni imenik knjig s seznamom vseh pridobitev v tem času.

Katalogi, obravnavani v tej nalogi, podajajo informacije o vključenem gradivu v obliki tabele. Vsaka enota je popisana v svoji vrstici, informacije, ki jih podajo o enoti, pa so navedene v stolpcih.

Imenik knjig ljudske knjižnice Narodne čitalnice v Škofji Loki ima štiri stolpce. Prvi stolpec poda informacije o tekoči³⁵ številki dela. Poimenovanje drugega stolpca se skozi katalog spreminja, saj naj bi vseboval podatek o avtorju (pesniku, pisatelju ali dramatik); ker pa ta podatek ni vedno znan, je lahko namesto avtorja v tem stolpcu informacija o lastniku, uredniku ali založbi (izdajatelju) – pisec kataloga je navedel tistega od podatkov, ki ga je imel na voljo. Tretji stolpec je namenjen naslovu dela, četrti pa vsebinskemu opisu. Zanimiv se mi zdi način podajanja vsebine – avtor je vsebino opisal v nekaj besedah, včasih z zelo kratkim stavkom.

Kot omenjeno, katalog že v predgovoru pojasnjuje, kako je razdeljen, vendar je treba omeniti, da se poimenovanja v Predgovoru in jedru kataloga nekoliko razlikujejo. Podala bom najprej opis iz Predgovora, nato pa za poševnico naslove poglavji, kot so poimenovana v katalogu. Pisec kataloga se je kategorije odločil označiti s črkami: A: pesniška dela/Poezija (34 del), B: proza, romani, povesti, črtice, zbrani spisi itd./ Proza (147 del), C: drama (veseloigre, žaloigre, burke)/Drama (20 del), D: v gotovih časih redno izhajajoča večja dela/Zborniki (19 naslovov), E: poučna dela; različna vsebina/ Poučna literatura (55 del) in F: hrvaške in nemške knjige; različna vsebina/Tuja literatura (57 del v hrvaščini in 36 del v nemščini, skupaj 93 del). Vseh del v katalogu je 368.

V katalogu so zastopani naslednji časniki in časopisi: Kmečke in rokodelske novice, Slovenka, Zvonček, Slovan, Gospodarski list, Dom in svet, Svobodna misel, Planinski vestnik, Ljubljanski zvon in Omladina.

Od pesnikov ima ta knjižnica naslednje avtorje in dela: Simona Gregorčiča, Dragotina Ketteja in Franceta Prešerna, katerih knjige vse nosijo naslov Poezije, poleg njih pa še Josipa Murna Aleksandrova z zbirko Pesmi in romance in Otona Župančiča; med njegovimi deli je v knjižnično zbirko vključena knjiga Čaša opojnosti.

Od piscev proze ima ta knjižnica naslednje avtorje in dela: Josipa Jurčiča (njegovo zbirko Zbranih del, ki med drugim vključuje pripovedi Deseti brat, Sosedov sin, Rokovnjače idr.). Prav tako ima knjižnica zbirko Zbrani spisi Frana Levstika, ki med drugim vključujejo njegovo poezijo in pripovedko Martin Krpan. V knjižnici je zastopan tudi Ivan Tavčar z zbirko svojih povesti. Knjižnica ima spise Andrejčkovega Jožeta. Od tujih avtorjev so vključene prevodi (med drugimi) ruskih avtorjev: Fjodora Mihajloviča Dostojevskega s svojim romanom Zločin in kazen, prav tako Leva Nikolajeviča Tolstoja z delom Ana

---

³⁵ Na tem mestu uporabljam terminologijo obravnavanega kataloga. Gre za zaporedno številko, pod katero je delo navedeno v katalogu.

Karenina, Nikolaja Vasiljeviča Gogolja z delom Plašč in Aleksandra Sergejeviča Puškina. V prevodu sta vključena tudi oba Aleksandra Dumasa; od mlajšega je vključena Dama s kamelijami, od starejšega pa Grof Monte Cristo in Trije mušketirji.

Od dramatikov ima ta knjižnica deli Williama Shakespeara Romeo in Julija in Julij Cezar.

Omeniti velja še vsaj nekaj avtorjev, ki so bili vključeni: Anton Aškerc; pesniška zbirka Balade in romance, pa tudi tri njegove drame (Izmajlov, Red sv. Jurija in Tujka.). Vključen je tudi Ivan Cankar: od njegove poezije Erotika, od proze Vinjete, Hiša Marije pomočnice in Hlapec Jernej in njegova pravica, od dram pa Za narodov blagor, Kralj na Betajnovi in Pohujšanje v dolini šentflorjanski. Zanimiva se mi zdi tudi vključitev del Zofke Kveder, denimo zbirki črtic Odsevi in Iz naših krajev.

Katalog poleg del v slovenščini ponuja tudi dela v hrvaščini in nemščini. Dela v hrvaščini predstavljajo 15 % (57 del), dela v nemščini pa 10 % (36 del) celotne zbirke.

Knjižnica hrani Leposlovne zvezke Katoliške bukvarne, (Anton) Knezovo in Zabavno knjižnico in zbirko Prevodi iz svetovne književnosti Slovenske matice. Imajo tudi Slovenske večernice Mohorjeve družbe.

5.4.2.2 Seznam knjig Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice v Ljubljani

Nenaslovljen predgovor obsega dve strani. Začne se z navedbo društev, ki so ustanovila knjižnico, in naznanilom, da knjižnico subvencionira ljubljanska občina. Sledijo pravila knjižnice: knjižnica je namenjena vsem, knjige se izposojajo le na kartico; dve na enkrat za 14 dni. Člani so o zamudi obveščeni prek dopisnice, če se knjige ne vrnejo v tedna dni, sledi opomin, če ta ne pomaga, sledi sodna poravnava – bralec je odgovoren za knjige in mora poravnati škodo, če knjigo izgubi ali poškoduje; če kdo sistematično uničuje knjige, se mu odtegne pravica do izposoje. Vsak bralec mora podpisati izjavo, da je seznanjen s pravili.

Popis knjig v tem katalogu ima naslednjo obliko: zaporedna številka enote, priimek avtorja in nato naslov dela.

Katalog se začne s poglavjem Slovenske knjige, ki je razdeljeno na naslednja podpoglavja: Pesmi (64 del), Proza (ki vključuje zbirke Knjižnica za mladino, Slovanska knjižnica in Zabavna knjižnica) (253 del), Dramatika (53 del), Zgodovina in zemljepis (29 del), Filozofija in religija (4 dela), Naravoslovje (6 del), Gospodarsko in socialno vprašanje

(9 del), Zdravstvo (3 dela), Pedagogika (12 del) in Razno (38 del). Vseh knjig v poglavju je 471.

Sledi poglavje Hrvatske knjige, ki ima podobna podpoglavja: Pesmi (26 del), Proza (57 del), Dramatika (17 del), Zgodovina in zemljepis (11 del), Filozofija, pedagogika (3 dela), Naravoslovje (6 del), Zdravstvo (2 deli) in Razno (12 del). V tem poglavju je 134 del.

Knjigam v hrvaščini sledi poglavje Drugoslovanske knjige, ki ni podrobneje razdeljeno, vsebuje pa 28 del.

Zadnje poglavje Nemške knjige je podobno razdeljeno kot poglavji Slovenske knjige in Hrvaške knjige na: Leposlovje (213 del), Zgodovina (15 del), Zemljepis (24 del), Naravoslovje, filozofija, religija (138 del), Socialno vprašanje (politika) (43 del), Pedagogika in slično (9 del), Gospodarstvo, trgovina, obrt (28 del), Zdravstvo (29 del). Vseh del v tem poglavju je 499

Zadnje poglavje v katalogu pa je poglavje Razno (92 del). Vseh del v katalogu je 1.224.

Časniki, ki so na voljo v tej knjižnici, so Dom in svet, Slovan in Vrtec.

Tudi ta knjižnica vsebuje že prej omenjena dela Franceta Prešerna, Antona Aškerc, Simona Gregorčiča in vse predstavnike moderne. Tudi v tej knjižnici so zastopani vsi avtorji proze, omenjeni v primeru knjižnice škofjeloške čitalnice, z istimi deli (izjema so spisi Andrejčkovega Jožeta). V primeru Zofke Kveder: knjižnica poleg zbirk iz knjižnice škofjeloške čitalnice vsebuje tudi Misterij žene. Nabor del Williama Shakespearja je večji od tistega v knjižnici Narodne čitalnice v Škofji Loki, saj vsebuje tudi Hamleta in Kralja Leara.

Poleg del v slovenščini so v katalogu tudi knjige v nemščini (499 del, kar predstavlja 41 %), hrvaščini (134 del, kar je 11 %) in drugih slovanskih jezikih (28 del, kar pomeni 2 %). Med slednjimi je veliko del, ki so na voljo v cirilici.

Zanimivo se mi zdi, da ima knjižnica Anton Knezovo knjižnico, Knjižnico za mladino, Zabavno knjižnico, zbirki Talija Slovenska in Talija – Zbirka gledaliških iger. Knjižnica vsebuje veliko zgodovinsko pomembnih del, npr. Komunistični manifest Karla Marxa in Socializem Janeza Evangelista Kreka. Od avtorjev, ki jih ima knjižnica v nemščini, se mi zdijo pomembni naslednji: Charles Darwin (Die Abstammung des Menschen; Entstehung der Arten), Immanuel Kant (Kritik der reinen Vernunft), Friderich Nietzsche, Aristotel (imajo njegovo Politiko) in Niccolo Machiavelli (Vladar).

5.4.2.3 Imenik knjig javne ljudske knjižnice Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani

Pomembne informacije za uporabnike knjižnice preberemo že pred naslovno stranjo. Gre za kratko besedilo, ki pojasnjuje, kje je knjižnica, kdaj je odprta in kakšni so pogoji uporabe in cene storitev. Izposoja je mogoča le s kartico, ki je plačljiva; plačati je treba tudi izposojevalnino. Na isti strani je prav tako navedeno, pod kakšnimi pogoji se izposojajo knjige, poleg tega pa je obvestilo, da vsakih šest mesecev izide seznam novih knjig, ki se brezplačno doda imeniku, ter obvestilo o odkupu starih knjig in sprejemanju darov.

Po naslovni strani je vključeno poglavje Kako naj se uporablja imenik, ki razloži, v katere kategorije so razdeljene knjige. Podana je tudi legenda, ki pomaga bralcu ugotoviti, za kakšne knjige gre (pesmi – p/drame – d/razno – r/nemške knjige – n). Drame in pesmi nimajo omenjenih oznak, če so vezane s kakšno povestjo. Navedena so tudi navodila, kako se naroči knjiga (knjižničarju se da listek s številko in črko knjige, ki si jo želi izposoditi). Na naslednji strani sestavljavci kataloga opozorijo na podjetja, ki so v katalogu kupila oglas, ter bralce spodbujajo, naj podpirajo ta podjetja, saj tudi ona podpirajo knjižnico.

Bralec kataloga dobi podatek o avtorju, naslovu in identifikacijski številki dela (slednja je potrebna, da lahko uporabnik naroči knjigo).

V tem katalogu se poimenovanje kategorij v predgovoru in jedru kataloga nekoliko razlikujeta. Kot v primeru Knjižnice Narodne čitalnice v Škofji Loki bom najprej navedla imenovanje v predgovoru, nato pa po poševnici imenovanje v jedru kataloga: Pesmi in pesnitve/Pesmi in pesnitve (90 del), Drame, opere in operete/Dramatični spisi (105 del), Romani, novele, povesti/Romani, novele in povesti (789 del), Razne t. j. razprave, zgodovinske in druge spise/Razno (poučne razprave, zgodovina, zemljepis, opisi) (135 del) in Nemške knjige/Nemški romani, novele in povesti (819 del). V jedru kataloga sta dodani še poglavji, ki v predgovoru nista omenjeni: Revije (pod to rubriko je navedenih 11 naslovov revij) in Popravek in dostavek; pri popravkih gre za popravke inventarnih števil, potrebnih za izposajo; napaka je bila narejena v petih primerih. V tem poglavju so navedena tudi štiri dela, ki so bila izpuščena pri sestavljanju kataloga. Vseh del v katalogu je 1943.

V knjižnici so bili naročeni na naslednje periodične publikacije: Dom in svet, Kres, Slovan, Slovenka, Slovenska gospodinja, Slovenska žena, Zvon ljubljanski, Zvon dunajski, Zvonček.

Poleg pesnikov pri zgoraj navedenih dveh knjižnicah (predstavnikov moderne, Antona Aškerca, Franceta Prešerna in Simona Gregorčiča) vključuje ta knjižnica tudi Pesmi

Valentina Vodnika. V katalogu najdemo spise Andrejčkovega Jožeta in roman Frana Saleškega Finžgarja Pod svobodnim soncem, pa tudi roman Oliver Twist Charlesa Dickensa, dela Arthurja Conana Doylea o Sherlocku Holmesu³⁶ pa tudi Stric Tomovo koč³⁷ Harriet Beecher Stowe. William Shakespeare je zastopan z istimi deli kot v Simon Gregorčičevi javni ljudski knjižnici.

V katalogu so tudi dela v nemščini, ki predstavljajo 43 % vseh knjig (819 del). V katalogu so prisotna le dela v slovenskem ali nemškem jeziku.

Zanimivo se mi zdi, da so vse revije navedene v rubriki Revije v nemškem jeziku; tiste v slovenskem jeziku pa so vključene v poglavje Romani, novele in povesti. Še ena majhna zanimivost tega kataloga pa je, da ima na nekaterih straneh kratke »motivacijske stavke«, npr.: »Pridobivajte društvu novih članov.«, »Najcenejše razvedrilo je branje dobrih knjig.« ali »Kupujte pri interesentih tega imenika!« (Imenik knjig javne ljudske knjižnice Gospodarskega naprednega društva za šentjakovski okraj v Ljubljani, 1914).

5.4.3 Primerjava s priporočilnima seznamoma

Ob primerjavi Imenika knjig Ljudske knjižnice Narodne čitalnice v Škofji Loki s priporočilnim seznamom Snujmo ljudske knjižnice sem ugotovila, da ima ta knjižnica s seznama avtorjev proze Ivana Cankarja, Josipa Jurčiča, Ivana Tavčarja, Janka Kersnika, Josipa Kendo, Pavlino Pajk in Zofko Kveder. Predstavniki slovanskih avtorjev, ki so zastopani v tej knjižnici, so še: Nikolaj Vasiljevič Gogolj, Lev Nikolajevič Tolstoj in Henryk Sienkiewicz. Knjižnica ima tudi dela Aleksandra Dumasa (mlajšega in starejšega) in Edmonda Amicisa.

Od pesnikov ima knjižnica predstavnike moderne, Antona Aškerca, Simona Gregorčiča in Franceta Prešerna. Od predlaganih dramatikov ima knjižnica dela Williama Shakespearja.

Pri primerjavi Seznama knjig Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice s Snujmo ljudske knjižnice sem ugotovila, da v knjižnici od slovenskih piscev proze najdemo dela Ivana Cankarja, Janka Kersnika, Josipa Jurčiča, Ivana Tavčarja, Frana Levstika, Zofke Kveder in Pavline Pajk. Od slovanskih avtorjev so zastopani Nikolaj Vasiljevič Gogolj, Lev

---

³⁶ Dela tega avtorja ima knjižnica tako v slovenščini kot v nemščini; dela v obeh jezikih so različna, v obeh jezikih ima knjižnica Znamenja štirih.

³⁷ Gre za delo Koča strica Toma, ki ga navajam z naslovom, navedenim v imeniku.

Nikolajevič Tolstoj, Fjodor Mihajlovič Dostojevski in Henryk Sienkiewicz. Od romanskih avtorjev pa sta zastopana Alexandre Dumas starejši in Edmondo Amicis.

Od pesnikov, ki jih priporoča ta seznam, so zastopani predstavniki moderne, poleg njih pa še Anton Aškerc in Simon Gregorčič.

Knjižnica ima tudi dela Shakespearea, ki jih priporoča seznam.

V Ljudski knjižnici Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani so slovenski pisci proze, ki jih je predlagala Snujmo ljudske knjižnice, Ivan Cankar, Fran Levstik in Zofka Kveder. Slovanske avtorje zastopata Nikolaj Vasiljevič Gogolj in Henryk Sienkiewicz, v knjižnici pa je tudi Alexandre Dumas starejši.

Od pesnikov, ki jih priporoča ta seznam, so zastopani predstavniki moderne, poleg njih pa še Anton Aškerc in Simon Gregorčič.

Knjižnica ima tudi dela Shakespeara, ki jih priporoča seznam.

Primerjava Imenika knjig Ljudske knjižnice Narodne čitalnice v Škofji Loki s Knjigami za slovensko ljudstvo je pokazala, da sta predstavnika slovenske proze s tega seznama Andrejčkov Jože in Pavlina Pajkova. Predstavnika slovanskih pisateljev sta Nikolaj Vasiljevič Gogolj in Henryk Sienkiewicz. Poleg njiju sta vključena še Edmondo Amicis in Harriet Beecher Stowe.

Od pesnikov je bil s tega seznama za knjižnico izbran Simon Gregorčič.

Od knjig slovenskih avtorjev, ki jih je priporočil seznam Knjige za slovensko ljudstvo, ima Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica dela Josipa Jurčiča, Pavline Pajk in Simona Gregorčiča ter tudi dela Henryka Sienkiewitza in Edmonda Amicisa.

Knjige za slovensko ljudstvo predlaga naslednje slovenske avtorje proze, ki jih je Knjižnica Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani vključila v svojo zbirko: Andrejčkov Jože, Josip Jurčič, Pavlina Pajk in Alma M. Karlin. Od predlaganih slovanskih avtorjev ima knjižnica dela Nikolaja Vasiljeviča Gogolja in Henryka Sienkiewicza. Prav tako ima ta knjižnica s tega seznama dela Harriet Beecher Stowe in Edmonda Amicisa. Od pesnikov je zastopan Simon Gregorčič. Dramatikov iz Imenika knjig javne ljudske knjižnice Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani ni na seznamu Knjige za slovensko ljudstvo.

5.5 ANALIZA PRIMERJAVE FONDOV KNJIŽNIC

Vse knjižnice podajo svoja pravila, kar kaže na to, da so se zavedale pomembnosti vzgoje na knjižnice še ne dobro vajene javnosti.

Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki in Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani podata napotke, kako se naroči knjiga iz kataloga. Sistem, ki ga knjižnica navaja, je omogočil lažjo izposajo.

Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj in Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki navedeta, kako je razdeljeno gradivo v katalogu, iz česar sklepamo, da so uporabnikom olajšali iskanje po katalogu.

Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki v svojem predgovoru opozori, da ne gre za politično stvaritev, kar lahko pomeni, da je poskušala pridobiti čim več članov, hkrati pa tudi premostiti razlike med obema političnima taboroma; Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica pove, katera društva so jo ustanovila, kar pomeni, da želi dati knjižnica društvom priznanje (in morda bralcem informacijo o svojem svetovnem nazoru). Ne smemo pozabiti, da ta knjižnica v svojem imenu nima navedbe svojega ustanovnega društva (ali društev), ampak je z imenom počastila Simona Gregorčiča.

Imenik knjig knjižnice Narodne čitalnice v Škofji Loki je najbolj radodaren z informacijami o svojih knjigah. Ostali knjižnici podajata le najosnovnejše podatke, ne pa vsebinskega opisa knjig. Mislim, da je to izraz izkušenosti omenjene knjižnice, saj gre za najstarejšo od obravnavanih knjižnic.

Seznam knjig Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice in Imenik knjig javne ljudske knjižnice Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani sta s podatki bolj skopa. Seznam knjig Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice je bil izdan dve leti po ustanovitvi knjižnice, kar morda pomeni, da so s katalogom hiteli, da bi povečali zavest o obstoju knjižnice, in zato niso popisovali podrobneje.

V vseh knjižnicah vidimo poglavja Pesmi, Drama, Proza, kar pomeni, da so knjižnice dale velik pomen leposlovju. V vseh primerih je poglavje Proza tudi najbolj številčno. V Javni ljudski knjižnici Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj predstavljajo knjige v poglavju Proza 41 % vseh del (število del v tem poglavju je 789). V Knjižnici Narodne čitalnice v Škofji Loki predstavlja poglavje Proza 40 % celotne zbirke (to je 253 del). V primeru obeh knjižnic gre le za prozo v slovenščini. Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica je med tremi izbranimi knjižnicami posebna. Proza v slovenščini tam predstavlja 21 % zbirke (253 del), vendar pa je to še vedno najobsežnejše poglavje v katalogu. Ne smemo pa pozabiti, da ima Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica tudi

prozo v hrvaščini, ki predstavlja 5 % celotne zbirke (57 del), celotno leposlovje v nemščini, ki ga hrani ta knjižnica, pa predstavlja 18 % zbirke (213 del).

Razdelitev strokovne literature se od knjižnice do knjižnice zelo razlikuje. Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani ima npr. le poglavje Razno, Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica pa ima tudi hrvaške in nemške knjige razdeljene po enako specifičnih podpoglavjih kot slovenske. Domnevam, da je bila vsa strokovna literatura, ki jo je imela Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki, popisana v poglavju Poučna literatura. Ne smemo pozabiti, da so Simon Gregorčičevo javno ljudsko knjižnico ustanovili intelektualci, ki so med drugim pripravljali teren za slovensko univerzo. Videti je, da želijo ljudem poleg leposlovja ponuditi tudi strokovno literaturo. Ostali knjižnici sta se zavedali pomena strokovne literature za njihove uporabnike, vendar sta dali prednost leposlovju.

Tako Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki kot Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani imata v svojih katalogih poglavji, ki sta poimenovani tako, da oznanjujeta vključenost periodičnih publikacij. Vendar samo poglavje Zborniki v Imeniku knjig Knjižnice Narodne čitalnice v Škofji Loki vsebuje periodične publikacije v slovenščini. V poglavju Revije v Imeniku knjig Javne ljudske knjižnice Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani vsebuje le nemške revije. Slovenske revije so vključene v poglavje Razno. Odločitve knjižnice za ta korak si ne znam razložiti.

Ugotavljam, da je imelo v obravnavanih knjižnicah leposlovje veliko večji pomen kot strokovna literatura. Pri vseh knjižnicah je številčno najobsežnejša proza. Seveda moramo upoštevati, da se je slovenska strokovna literatura v tem obdobju šele začela razvijati, pa tudi to, da (kljub povečani pismenosti na prelomu stoletja) povprečna izobrazba povprečnega Slovenca ni bila visoka.

Jasno je vidno, kako pomembno vlogo je na našem ozemlju imela v tistem času nemščina, saj je imela Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica številčno zelo podobno količino leposlovnih knjig v slovenščini in v nemščini, strokovnih knjig pa je imela več v nemščini kot slovenščini. Tudi Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani ima več leposlovja v nemškem kot slovenskem jeziku.

Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki ima časopis Kmečke in rokodelske novice, kar je še en kazalnik ostanka klerikalno usmerjenih voditeljev iz zgodovine knjižnice.

Liberalno usmerjeni voditelji iz obdobja na prelomu stoletja pa so uvedli večje število liberalno usmerjenih časopisov, kot so Slovenka, Omladina, Slovan, Ljubljanski zvon in Zvonček.

Majhno število časnikov v Simon Gregorčičevi javni ljudski knjižnici je lahko kazalnik, da te knjižnice ni ustanovila čitalnica. Kot omenjeno, so v čitalniških knjižnicah v veliko primerih začeli shranjevanje časopisov, ki so jih naročili za svoje člane, kasneje pa so se tem pridružile knjige.

Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani ima le liberalno usmerjene časopise.

Glede vsebine knjižnic ni velikih razlik. Na to, da je bila ponudba knjig na prelomu stoletja premajhna, da bi lahko prišlo do velikih razlik v naslovih knjig, sem v tej nalogi že opozorila.

Najdemo tudi knjige v tujih jezikih; še posebej hrvaščini (in drugih slovanskih jezikih) in nemščini, kar odseva velik pomen, ki so ga ti jeziki imeli za Slovence na prelomu stoletja. Razvidno je, da sta prisotna dva pola. Nemški, ki je bil pomemben, saj je bilo v tistih časih slovensko ozemlje v avstro-ogrski monarhiji, katere uradni jezik je bil nemški. To je bil jezik elite in meščanov. Obstajala pa je tudi težnja po sodelovanju in sobivanju z ostalimi slovanskimi narodi, kar se v teh knjižnicah kaže predvsem z vključevanjem slovanskih (predvsem hrvaških) knjig v knjižnice.

Še en kazalnik nekdanjega klerikalno usmerjenega vodstva v Knjižnici Narodne čitalnice v Škofji Loki je vključitev zbirke Lepslovna knjižnica, ki jo je izdala Katoliška bukvarna.

Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki in Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica vključujeta zbirki Anton Knezova knjižnica in Zabavna knjižnica.

Pomembne zbirke, ki jih poleg tega vključuje Knjižnica Narodne čitalnice v Škofji Loki, so tudi Lepslovni zvezki Katoliške bukvarne, Prevodi iz svetovne književnosti Slovenske matice in Slovenske večernice Mohorjeve družbe.

Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica poleg tega vsebuje zbirki Talija Slovenska in Talija – Zbirka gledaliških iger. Knjižnica vsebuje tudi dela, ki kažejo na njeno povezavo z liberalno usmerjeno politiko, npr. Komunistični manifest Karla Marxa in Socializem Janeza Evangelista Kreka. Ima pa tudi veliko pomembnih del v nemškem jeziku:

Izvor vrst Charlesa Darwina, Kritiko zdravega razuma Immanuela Kanta, Aristotelovo Politiko in Vladarja Niccola Machiavellija.

Tudi primerjava vsebine katalogov s priporočilnima seznamoma pokaže, da so knjižnice z obeh seznamov povzele večinoma iste knjige. Ni tudi videti, da bi izločile katero od knjig, ker je bila (ali ni bila) vključena v določen priporočilni seznam. Knjižnice imajo zelo podobno vsebino.

6 RAZPRAVA

Namen moje naloge je bil predstaviti društvene knjižnice na prelomu stoletja tako prek pregleda splošne literature, ki sem jo o njih našla, kot s podrobnim pregledom treh društvenih knjižnic, ki so delovale v tem obdobju.

Na prelomu stoletja je nastopil konec slogaštva, ko sta se med Slovenci jasno izoblikovala dva tabora: liberalno in klerikalno usmerjeni. Izoblikovale so se prve politične stranke. Za nalogo pa je pomembno delovanje prosvetnih in narodnozavednih društev na prelomu stoletja, med njimi so npr. Slovenska matica, Družba sv. Cirila in Metoda, Mohorjeva družba, SKSZ, Sokol in Prosveta.

Velik pomen je na prelomu stoletja imel tip društva, imenovan čitalnica. Primarno je bil namenjen druženju ob branju časopisov in knjig – predvsem v slovenščini. Razlog za vzpostavitev čitalnic je bila namreč krepitev narodne zavesti. Čitalnice so periodične publikacije in knjige, ki so jih ponujale članom, začele shranjevati v svojih knjižnicah. Sčasoma so se pojavili pozivi za vzpostavitev knjižnic za javnost. Nekatere čitalnice so svoje knjižnice odprle javnosti – nekatere teh knjižnic so kasneje prerasle v ljudske, te pa kasneje v današnje splošne knjižnice.

Branje ni bila edina dejavnost čitalnic. Večina jih je prirejala predvsem besede in veselice ob različnih priložnostih, pa tudi gledališke predstave.

Veliko čitalnic je za potrebe svojega delovanja med svojimi člani izvolila knjižničarja, ki je skrbel za gradivo v knjižnici. Prav tako so knjižnice postavile pravila glede izposoje knjig, zamudnine in poškodovanja knjig, kar kaže na to, da so se ustanovitelji zavedali, kako pomembno je imeti okvir, znotraj katerega deluješ za uspešno poslovanje.

Čitalnice pa niso edina društva, ki so ustanavljala knjižnice. Primer so v tej nalogi omenjene Knjižnica Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko v Mariboru, ki je kasneje prerasla v Univerzitetno knjižnico Maribor, Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica, ki je bila ustanovljena v okviru priprave terena za slovensko univerzo, in Javna ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani.

Knjižnice, katerih kataloge sem pregledala v tej nalogi, so na prelomu stoletja vodila liberalna društva. V primeru Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice, ki jo je med drugim ustanovila Akademija, sicer politično nevtralna, ki pa je imela povezavo z liberalno usmerjenimi društvi, saj je knjižnico pomagal ustanoviti Sokol. To je razvidno iz časopisov, ki so jih ponujale knjižnice.

Namen naloge je bil tudi odgovoriti na dve raziskovalni vprašanji. Kakšne so značilnosti knjižnega fonda društvenih knjižnic in kakšen odnos so imela društva do ustanavljanja knjižnic in kako se ta kaže v nabavni politiki knjižnic. Za odgovor na ti vprašanji sem poiskala podatke o vsebini društvenih knjižnic na prelomu stoletja. Prav tako sem pregledala kataloge društvenih knjižnic, ki sem jih opisala v tej nalogi, da bi spoznala njihovo vsebino.

Torej, kakšne so značilnosti knjižničnih fondov društvenih knjižnic? Iz splošnega pregleda zgodovine društvenih knjižnic je bilo videti, da je bilo veliko knjižnic, ki so jih ustanovile čitalnice, naročenih na knjige Mohorjeve družbe in Slovenske matice, predvsem pa so te knjižnice hranile časnike in časopise, ki jih je čitalnica naročila za potrebe svoje bralne dejavnosti.

Videti je, da je imelo v društvenih knjižnicah, namenjenih splošnemu ljudstvu, velik pomen leposlovje, kar dokazuje to, da ima vsak od obravnavanih katalogov tri poglavja, v katerih so popisana poezija, proza in dramatika, pa tudi to, da je poglavje, ki popisuje prozo, v primeru vsakega kataloga najobsežnejše. V Javni ljudski knjižni Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj predstavljajo knjige v poglavju Proza 41 % vseh del (število del v tem poglavju je 789). V Knjižnici Narodne čitalnice v Škofji Loki predstavlja poglavje Proza 40 % celotne zbirke (to je 253 del). V primeru obeh knjižnic gre le za prozo v slovenščini. Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica je med tremi izbranimi knjižnicami posebna. Proza v slovenščini tam predstavlja 21 % zbirke (253 del), vendar pa je to še vedno najobsežnejše poglavje v katalogu. Ne smemo pozabiti, da ima Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica tudi prozo v hrvaščini, ki predstavlja 5 % celotne zbirke (57 del), celotno leposlovje v nemščini, ki ga hrani ta knjižnica, pa predstavlja 18 % zbirke (213 del).

Prevladovala je literatura v slovenščini, velik pa je bil tudi delež knjig v nemščini (ta je bila na prelomu stoletja na našem ozemlju uradni jezik) in drugih slovanskih jezikih (še posebej v hrvaščini), kar kaže na veliko povezanost z drugimi slovanskimi narodi. V Knjižnici Narodne čitalnice v Škofji Loki poleg dela v hrvaščini predstavljajo 15 % (57 del), dela v nemščini pa 10 % (36 del) celotne zbirke. Simon Gregorčičeva javna ljudska knjižnica poleg del v slovenščini ponuja tudi knjige v nemščini (499 del, kar predstavlja 41 %), hrvaščini (134 del, kar je 11 %) in drugih slovanskih jezikih (28 del, kar pomeni 2 %). Javna

ljudska knjižnica Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj poleg del v slovenščini ponuja le dela v nemščini, ki predstavljajo 43 % vseh knjig (819 del).

Kakšen odnos so imela društva do svojih knjižnic in kako so se njihove dejavnosti in nazoru kazali v nabavni politiki društvene knjižnice? Društva so imela namen prosvetliti ljudstvo. Knjižnice, ki so jih ustanovila, so jim pri tem pomagale, saj so ljudem omogočile branje zunaj šole.

Iz raziskave za poglavje o odnosu ustanoviteljev je razvidno, da so liberalno usmerjena društva pozornost namenila predvsem narodnemu ozaveščanju in napredku. Pozivali so torej k ustanavljanju knjižnic, ki bi ljudem omogočile stik z literaturo in jih tako prosvetlile.

Po drugi strani pa je razvidno, da so si katoliško usmerjeni posamezniki predvsem prizadevali za dober tisk, s čimer je mišljen tisk, ki podpira katoliško ideologijo. Zanje je bilo pomembno, da besedila, ki so na voljo ljudstvu, niso moralno sporna (tj. literatura, ki bi govorila proti krščanstvu/katolištvu). Čeprav so na tretjem katoliškem shodu pohvalili delo Mohorjeve družbe in Slovenske matice, so se odločili pregledati do tedaj nastalo slovensko leposlovje, ob tem pa so si prizadevali za katoliški časopis.

V literaturi nisem opazila znakov, da bi liberalno usmerjene knjižnice zavračale kakšno literaturo (čeprav se jim je literatura, ki so jo predlagali klerikalno usmerjeni politiki, zdela nazadnjaška). Vsaka knjižnica je verjetno kupila tisto, kar je bilo na voljo (ali sprejela, kar je bilo darovano) in je imelo potencial za širjenje obzorja.

Podatki o knjigah, ki so jih sestavljavci katalogov dali na voljo bralcem, kažejo predvsem, da je bila katalogizacija knjig na naših tleh on prelomu stoletja še v povojih. Le ena od knjižnic je imela nekoliko kompleksnejši opis svojih knjig. Vse knjižnice pa so vedele, da sta osnova naslov in avtor knjige.

Knjižnice so se zavedale, da je uporabnike treba obveščati o svojem delovanju, kar so počele s predgovori v svojih katalogih. V njih so bralce katalogov obvestile o svojem delovanju in pravilih, ki veljajo v knjižnici.

Čeprav se priporočilna seznama, ki sta ju izdali obe svetovnonazorski strani, razlikujeta (med drugim sta nastala iz različnih razlogov), sta si v nekaterih točkah podobna, kar daje misliti, da je bila ponudba literarnih del na prelomu stoletja res premajhna, da bi tabora lahko ustvarila knjižnice z zelo različno vsebino.

To, da je bilo neko literarno delo uvrščeno na priporočilni seznam enega tabora, ni pomenilo, da ga drugi tabor ne bi vključil na svojega. Resnična razlika med knjižnico liberalno in klerikalno usmerjenega društva je bila v časopisih, ki so jih naročali.

7 ZAKLJUČEK

Začetek društvenih knjižnic sega v 60. leta 19. stol., ko je zakonodaja omogočala lažje ustanavljanje društev in njihovo delovanje. Začele so nastajati čitalnice, ki so kot namen svojega obstoja pogosto navedle branje časopisov, čemur je sledilo shranjevanje časopisov, kasneje pa tudi knjig.

Čeprav so bila ta društva na začetku namenjena višjim slojem, se je kmalu pojavila ideja, da bi dostop do čtiva omogočili povprečnemu Slovencu. Na prelomu stoletja je bila želja po prosveti našega naroda velika. Že obstoječe društvene knjižnice so svoja vrata odprla posameznikom, društva pa so tudi ustanovila nove knjižnice.

Pomen, ki ga imajo knjižnice čitalnic za slovensko kulturo, je neprecenljiv. Njihov namen je bil predvsem krepiti narodno zavest med Slovenci, hkrati pa širiti kulturo. Na prelomu stoletja so nas Avstrijci želeli ponemčiti, narodnozavedni Slovenci so se želeli temu upreti in v ustanavljanju različnih društev (tudi bralnih) so našli pravi način boja proti potujčevanju.

Seveda imamo ljudje različna politična prepričanja, tako je bilo tudi med Slovenci na prelomu stoletja. Obstajala sta klerikalni in liberalni tabor. Javnosti namenjene knjižnice so ostale ujete v dejavnosti med tema poloma. Na prelomu stoletja so imeli vodilno vlogo liberalno usmerjeni; čitalnice so začele že usihati, iz njihovih knjižnic so se razvijale ljudske knjižnice.

Prelomu stoletja je sledila prva svetovna vojna, ki je močno otežila društveno delovanje in tudi delovanje knjižnic, po njej se je začelo naslednje poglavje v razvoju knjižnic.

Prvo raziskovalno vprašanje, ki sem si ga zastavila, se je nanašalo na značilnosti fondov knjižnic.

Fond društvenih knjižnic je večinoma sestavljalo leposlovje, vendar so knjižnice ponujale tudi strokovno literaturo. Kot že omenjeno, v vsebini knjižnic ni bilo velikih razlik, kar dokazuje tudi primerjava vsebine katalogov s priporočilnima seznamoma. Velik pomen so imeli časopisi in časniki. Kot rečeno, so bili ti kazalnik svetovnega nazora ustanovitvenega društva.

Knjižnice so poleg knjig v slovenščini ponujale tudi knjige v drugih jezikih. Predvsem je bila poleg slovenščine prisotna nemščina, ki je bila uradni jezik avstro-ogrske monarhije.

Poleg nemščine pa so bili močno zastopani tudi slovanski jeziki, kar je kazalnik politične povezave Slovencev z ostalimi slovanskimi narodi na prelomu stoletja.

Drugo raziskovalno vprašanje, ki sem si ga zastavila, je bilo, kakšen odnos so imela društva do svojih knjižnic in kako so se njihove dejavnosti in nazori kazali v nabavni politiki društvenih knjižnic. Da bi dobila odgovor na to vprašanje, sem odnosu društev do njihovih knjižnic namenila poglavje v nalogi, prav tako sem si pomagala s pregledom katalogov treh knjižnic.

Liberalno usmerjena društva so pozornost namenila predvsem narodnemu ozaveščanju in napredku. Ustanavljanje knjižnic naj bi omogočilo prosveto ljudi.

Katoliško usmerjeni posamezniki so si prizadevali za dober tisk, s čimer je mišljen tisk, ki podpira katoliško ideologijo.

Priporočilna seznama obeh svetovnonazorskih strani se razlikujeta, vendar sta si v nekaterih točkah podobna, kar kaže na majhno knjižno ponudbo na prelomu stoletja.

Društvenim knjižnicam dolgujemo današnje kulturno stanje pri nas. Ponemčevanje ni uspelo tako, kot bi, če ne bi bilo društev, ki so se proti njemu borila z ustanavljanjem knjižnic, tako se je razvijala tudi naša kultura. Najpomembnejša pridobitev razvoja društvenih knjižnic pa so današnje splošne knjižnice.

8 POVZETEK

Danes imajo posamezniki v naši državi na voljo mrežo splošnih knjižnic. Malokrat pa pomislimo na to, kako je do te mreže prišlo.

Veliko splošnih knjižnic je svojo pot začelo kot knjižnica društva, zgodovina društvenih knjižnic na naših tleh pa sega v drugo polovico 19. stoletja.

Odločila sem se obravnavati društvene knjižnice na prelomu iz 19. v 20. stoletje, da bi orisala njihovo življenje v tem obdobju – tako njihove značilnosti kot vpetost v politiko takratnega časa. Obdobje je zanimivo zaradi narodnega napredka, ki smo ga v njem doživeli Slovenci.

Moj namen je bil na splošno predstaviti društvene knjižnice na prelomu stoletja, poleg tega pa sta se mi rodili še dve raziskovalni vprašanji, in sicer 'Kakšne so značilnosti knjižničnih fondov društvenih knjižnic?' in 'Kakšen odnos so imela društva do svojih knjižnic in kako so se njihove dejavnosti in nazori kazali v nabavni politiki društvene knjižnice?'

V raziskavi sem obdobje preloma stoletja opredelila kot obdobje 1890–1914. Ob pomoči Enciklopedije Slovenije sem opredelila društvo kot organizirano skupino ljudi s skupnimi cilji, ki deluje po dogovorjenih pravilih. Osredotočila sem se na knjižnice na naših tleh, ob tem pa sem izpustila knjižnice nemških društev pri nas.

Začela sem s pregledom literature, ki je govorila o zgodovini društvenih knjižnic pri nas, tako na splošno kot o specifičnih knjižnicah. Pri tem sem bila pozorna na podatke, ki bi mi dali informacije o značilnostih društvenih knjižnic pri nas na prelomu stoletja.

Odločila sem se tudi pod drobnogled vzeti tri knjižnice, ki so delovale v obravnavanem obdobju: Knjižnico Narodne čitalnice v Škofji Loki, Simon Gregorčičevo javno ljudsko knjižnico in Javno ljudsko knjižnico Gospodarskega naprednega društva za Šentjakobski okraj v Ljubljani.

Podrobneje sem se pozanimala o zgodovini teh knjižnic, prav tako sem pregledala kataloge, ki so jih te knjižnice izdale.

Za namen primerjave katalogov med seboj sem pripravila seznam lastnosti, ki bi jih rada pregledala pri posameznem katalogu – vzorec je dal pregled značilnosti katalogov, kot so vsebina predgovora, informacije, ki jih o vpisanem delu prinaša katalog, kategorije, v katere so bila uvrščena popisana dela, število naslovov v posamezni kategoriji, časnike, ki jih ponuja knjižnica, avtorje in dela, ki so bili zastopani v katalogu, in jezikih (poleg

slovenščine), v katerih so bile na voljo knjige, poleg tega pa še različne posebnosti, ki sem jih opazila.

Sledila je še primerjava s priporočilnima seznamoma, in sicer priporočilnim seznamom Snujmo ljudske knjižnice in Knjige za slovensko ljudstvo. Prvi seznam so sestavili liberalno usmerjeni, drugega pa klerikalno usmerjeni sestavljavci.

Objektivnost moje metode je najbolj motilo to, da mi kljub poglobljenemu iskanju ni uspelo najti kataloga, ki ga je zapustila knjižnica društva, ki je bilo klerikalno usmerjeno (na prelomu stoletja so bile čitalnice videne predvsem kot društva liberalno usmerjenih strank). Zato sem vključila katalog Knjižnice Narodne čitalnice v Škofji Loki. To knjižnico so na prelomu stoletja sicer vodili liberalno usmerjeni, vendar je bila v preteklosti, v obdobju slogaštva, pod vodstvom klerikalno usmerjenih voditeljev. Zavedati se je treba tudi, da je bilo na prelomu stoletja čitalniško gibanje že v zatonu in je bilo veliko čitalnic videnih kot zabavna, in ne resna prosvetna društva.

Velik pomen pri ustanavljanju in vodenju knjižnic na prelomu stoletja so imele čitalnice. Nekatere knjižnice, ki so jih čitalnice ustanovile, so kasneje prerasle v današnje splošne knjižnice. Omeniti pa velja, da čitalnice niso bile edina društva, ki so ustanovljala knjižnice. Ustanovljala so jih tudi prosvetna in bralna društva, v nalogi pa omenjam primer Knjižnice Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko.

Moj namen je bil tudi odgovoriti na dve raziskovalni vprašanji. Prvo je bilo, kakšne so značilnosti knjižničnih fondov društvenih knjižnic.

Društvene knjižnice so bile pretežno naročene na knjige Mohorjeve družbe in Slovenske matice; v njih je prevladovalo predvsem leposlovje. Ob knjigah v slovenščini so imele društvene knjižnice tudi veliko knjig v nemščini in drugih slovanskih jezikih.

Drugo raziskovalno vprašanje je bilo, kakšen odnos so imela društva do svojih knjižnic in kako so se njihove dejavnosti in nazoni kazali v nabavni politiki društvenih knjižnic. Liberalno usmerjena društva so pozornost namenila predvsem narodnemu ozaveščanju in napredku. Pozivali so torej k ustanavljanju knjižnic, ki bi ljudem omogočile stik z literaturo in jih tako prosvetlile. Katoliško usmerjeni pa so si predvsem prizadevali za tisk, ki bi podpiral njihov svetovni nazor. Čeprav se priporočilna seznama, ki sta ju sestavila oba politična pola, razlikujeta, sta si v nekaterih točkah podobna, kar daje misliti, da je bila ponudba literarnih del na prelomu stoletja res skromna. Razlike med fondom knjižnice liberalno usmerjenega in klerikalno usmerjenega društva so bile tako zanemarljive.

9 VIRI

- Berčič, B. (2000). *O knjigah in knjižničarstvu*. Razvojne študije in analize. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Celjska Mohorjeva družba: *O nas*. (b.d.). Pridobljeno s spletne strani: <http://www.mohorjeva.org/o-nas>
- Dremota, A. (b.d.). Pridobljeno s <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi171663/>
- Dolar, J. (1982). *Spomin človeštva*. Ljubljana Cankarjeva založba
- Družba svetega Cirila in Metoda. (2017). Pridobljeno s spletne strani: <http://zgodovina.si/druzba-svetega-cirila-in-metoda/>
- Družba svetega Cirila in Metoda (CMD). (b.d.). Pridobljeno s spletne strani: [https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/druzba-svetega-cirila-in-metoda-\(cmd\).html](https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/druzba-svetega-cirila-in-metoda-(cmd).html)
- Erjavec, F. (1928a). *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza.
- Erjavec, F. (1928b). Zgodovinski uvod. V, *Naše Društveno življenje* (str. 743–758). Ljubljana: LD.
- Enciklopedija Slovenije: druga knjiga: Ce – Ed*. (1988). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije: deveta knjiga: Plo – Ps*. (1995). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Eržen, M. (1995). Javne knjižnice v Škofji Loki od »Narodne čitalnice« do Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka. V A. Florjančič (ur.), *Knjižnice na Škofjeloškem* (str. 19–48). Škofja Loka: Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka.
- Gabrič, A. (2011) Branje od razvedrila elite do splošne dobrine. V I. Vodopivec (ur.), *Zgodovina knjige in bralne kulture na Slovenskem* (str. 49–67). Ljubljana: ZBDS.
- Gerlanc, B. (1955). *Slovenske Ljudske knjižnice*. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije. Pridobljeno s spletne strani: <https://dlib.si/results/?query=%27rel%3Dknjige%27&flanguage=slv&flocation=Narodna+in+univerzitetna+knji%C5%BEnica&language=slo&pageSize=100&fyear=1955>
- Goropevšek, B. (ur.) (1996). *Osrednja knjižnica Celje včeraj, danes, jutri*. Celje: Osrednja knjižnica Celje.
- Hartman, B. (1980). Zgodovina Mariborskega knjižničarstva. (31–49) V *Zgodovina mariborskega knjižničarstva*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor.
- Hartman, B. (1998). Idejna podoba univerzitetne knjižnice Maribor. V *Zbornik razprav 10 let Oddelka za bibliotekarstvo 1987–1997* (str. 81–88). Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Pridobljeno s spletne strani: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-H66JGL97>

- Hojan, T. (2006). Akademija, ljudsko izobraževalno društvo (1904–1934). *Kronika (Ljubljana)*, 54(1), 11–128. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ZSC4W5YO/?euapi=1&query=%27keywords%3ddru%C5%A1tvo+akademija%27&pageSize=25&ftype=znanstveno+%C4%8Dasopisje&flanguage=slv>
- Imenik knjig javne ljudske knjižnice »Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani«*. (1914). Pridobljeno s spletne strani: <https://dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dimenik+knjig+javne+ljudske+knji%C5%BEnice+%C2%BBgospodarskega+naprednega+dru%C5%A1tva+za+%C5%A1entjakobski+okraj+v+ljubljani.%C2%AB+ljubljana+1914%27&pageSize=5>
- Imenik knjig ljudske knjižnice »Narodne čitalnice« v Škofji Loki*. (1908). Pridobljeno s spletne strani: <https://dlib.si/results/?query=%27rel%3Dknjige%27&ftype=knjige&flocation=Narodna+in+univerzitetna+knji%C5%BEnica&faccess=public&fpublisher=Zalo%C5%BEila+Ljudska+Knji%C5%BEnica+V+%C5%A0kofji+Loki&sortDir=DESC&sort=title&pageSize=5>
- Izvestje Narodne čitalnice v Ljubljani začetkom leta 1900*. (1900). Ljubljana: Narodna čitalnica v Ljubljani. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-BR2VTAFT/858552d3-f991-40d4-8888-ebac62b5a8a2/PDF>
- Jesenko, M. (1977). Narodna čitalnica v Škofji Loki 1862 – 1924. *Loški razgledi*, 24 (1), 98–109. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-VQ20CH7M/?euapi=1&query=%27keywords%3d%C4%8Ditalnica+%C5%A1kofja+loka%27&pageSize=25>
- Kaluža, L. (2012). *Beseda v Loki 150 let narodne čitalnice v Škofji Loki*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, Knjižnica Ivana Tavčarja.
- Klavs, Š. (1912) Zveza slovenskih ljudskih knjižnic. *Učiteljski tovariš*, 52(24), 2. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-SN0CIUFB/?euapi=1&query=%27keywords%3dzveza+slovenskih+ljudskih+knji%C5%BEnic%27&pageSize=25>
- Knjige za slovensko ljudstvo*. (1907). Ljubljana: Katoliška Bukvarna. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dknjige+za+slovensko+ljudstvo.+pregledal+odbor+za+presojo+slovenskih+knjig%2c+izvoljen+ob+priliki+iii.+katoli%C5%A1kega+shoda%27&pageSize=25>

- Kocjančič, K. (1987). *Knjižnična dejavnost Narodne čitalnice v Ljubljani* (Diplomsko delo). Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
- Kulturno delo. (1908). *Učiteljski tovariš*, 48(50). Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-S99GXNSG/?euapi=1&query=%27keywords%3dkulturno+delo%27&pageSize=25&ftype=%C4%8Dasopisje&fformattypeserial=article&page=2>
- Letopis Narodne čitalnice v Ljubljani začetkom leta 1890.* (1890). Ljubljana: Narodna čitalnica v Ljubljani. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-FFGN3BRZ/319e7f78-936f-40ca-9930-a34d00570054/PDF>
- Letopis Narodne čitalnice v Ljubljani za leto 1911.* (1912). Ljubljana: Narodna čitalnica v Ljubljani. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-RTVX1HQH/6900ef1f-62b2-41ec-b017-5956dcf4946d/PDF>
- Lokar, Artur. (b.d.). Pridobljeno s spletne strani: <http://www.primorci.si/osebe/lokar-artur/855/>
- Moravec, D. (1990). Desetletje ljubljanske »Akademije« (1904–1914). *Slavistična revija* 38(4), 325–339. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-MFCHXIJF/?euapi=1&query=%27keywords%3ddru%C5%A1tvo+akademija%27&pageSize=25&ftype=znanstveno+%C4%8Dasopisje&flanguage=slv>
- Našim knjižničarjem in čitalničarjem. (27. december 1907). *Slovenija: Glasilo narodno-napredne stranke*, 1(11), 132.
- »Naša pot« - oris sokolstva na Slovenskem. (2016). Pridobljeno s spletne strani: <http://zgodovina.si/nasa-pot-oris-sokolstva-na-slovenskem/>
- Osebnosti: Veliki slovenski biografski leksikon: prva knjiga: A – L.* (2008). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Osebnosti: Veliki slovenski biografski leksikon: prva knjiga: M – Ž.* (2008). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pavlin, T. (2014). Nekaj dejstev iz zgodovine sokolstva. V *150 let sokolstva v Sloveniji (1863 – 2013)* (15–19). Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije. Pridobljeno s spletne strani: http://www.ds-rs.si/sites/default/files/dokumenti/zbornik_150_let_sokolstva.pdf
- Pirjevec, A. (1940). *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Pleničar, A. (ur). (1996). *Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto*. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca.

- Pleško, A. (ur.) (1908). *Snujmo Ljudske knjižnice! Navod za ustanavljanje ljudskih knjižnic in poslovanje knjižničarja ter seznam za knjižnice potrebnih knjig*. Ljubljana: Akd. fer. društvo »Prosveta«.
- Seznam knjig Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice v Ljubljani*. (1909). Ljubljana. Pridobljeno s spletne strani: <https://www.dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dseznam+knjig+simon+gregor%C4%8Di%C4%8Deve+javne+ljudske+knji%C5%BEnice+v+ljubljani%27&pageSize=25>
- Skale Otmar*. (b.d.) Pridobljeno s <https://www.nm.sik.si/si/eknjiznica/bioleks/?bid=1958>
- Slovenska matica, ustanovljena 1864, Iz zgodovine*. (b.d.). Pridobljeno s spletne strani: <http://www.slovenska-matica.si/iz-zgodovine/>
- Šekel, B. (2011). Knjižnica Otona Župančiča: Od Šentjakobske knjižnice do danes. V V. Jakac Bizjak (ur.), *Sto let razvoja knjižnice Otona Župančiča* (str. 29–102). Ljubljana: Mestna knjižnica Ljubljana.
- Urbanc, N. (1998). *Slovenski katoliški shodi v luči slovenskih časnikov* (Diplomska naloga). Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Urbanc, N. (1999). *Tisk na slovenskih katoliških shodih* (Diplomsko delo). Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Vovko, A. (1994). Oris dejavnosti Družbe sv. Cirila in Metoda na šolskem področju. V Ciparle, J., Hojan, T., Medevšek, Z., Pavlič, S., Ribarič, M., Šuštar, B., ... Vovko, A. (ur.), *Šolska kronika zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* (str. 32–41). Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Začetki javnega knjižničarstva v Novem mestu. (2016). Pridobljeno s spletne strani: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/sedem-desetletij-knjiznice-mirana-jarca-novo-mesto-2.html>
- Zgodovina Cankarjeve knjižnice in knjižničarstva na Vrhniki. (b.d.). Pridobljeno s spletne strani: https://www.ckv.si/Zgodovina_CKV/
- Župančič, B. M., Mrva, B., Simič, V., Cerar, M., Bugarič, B., Grm, I., ... Pličanič, S. (1989). *Svoboda združevanja*. Pravni memorandum. Ljubljana: Magellan.
- Žigon, Z., Bajc, M., Stibilj, M., Lipovž, A., Breclj, P., Vidrih Lavrenčič, L. in Ipavec, P. (2014). *Kjer knjige najdejo dom*. Ajdovščina: Lavričeva knjižnica Ajdovščina.

IZJAVA

Izjavljam, da je magistrsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.